

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

**HODNOTOVÁ ORIENTACE A ŽIVOTNÍ
SPOKOJENOST MLADISTVÝCH**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracovala:

Ivana Kludáková

Moravské Málkovice 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Hodnotová orientace a životní spokojenost mladistvých“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Moravských Málkovicích dne 24. dubna 2012

.....
Kludáková Ivana

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Řehořovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc a trpělivost, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Kludáková Ivana

OBSAH

ÚVOD	2
1. ONTOGENETICKÝ VÝVOJ ČLOVĚKA	4
2. TEORETICKÉ VYMEZENÍ TERMÍNU MLADISTVÝ (POZDNÍ ADOLESCENCE (15-20) LET)	11
2.1 UTVÁŘENÍ IDENTITY V ADOLESCENCI	17
2.2 MRAVNÍ HODNOTOVÝ VÝVOJ V ADOLESCENCI	21
2.3 SOCIALIZACE V OBDOBÍ ADOLESCENCE	25
3. HODNOTOVÁ ORIENTACE MLADISTVÝCH JAKO SOUČÁST JEJICH OSOBNOSTI	28
3.1 TEORETICKÉ VYMEZENÍ HODNOT	30
3.2 HODNOTY, HODNOTOVÁ ORIENTACE, JEJICH TYPOLOGIE A VÝZNAM	37
3.3 HODNOTOVÁ ORIENTACE MLADISTVÝCH V SOUVISLOSTI S ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTÍ	40
4. KVANTITATIVNÍ VÝZKUM HODNOTOVÉ ORIENTACE A ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI MLADISTVÝCH	44
4.1 STANOVENÍ VÝZKUMNÉHO CÍLE – OTÁZKY A HYPOTÉZY, VÝBĚR RESPONDENTŮ	45
4.2 METODY VÝZKUMU A ZPRACOVÁNÍ DAT	47
4.3 ANALÝZA A VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ	48
ZÁVĚR	58
RESUMÉ	60
ANOTACE	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	62
SEZNAM PŘÍLOH	64

ÚVOD

Mladiství, pozdní adolescence 15-20 let. Hodnotová orientace a životní spokojenost těchto mladistvých byla již z historie v popředí zájmu mnoha výzkumných studií na celém světě, a je i dnes. Každé století je v z historického vývoje odlišné a specifické. Mění se politicky, ekonomicky i kulturně. Každá hodnotová orientace mladistvých, a sní spojená životní spokojenost je závislá na mnoha těchto determinantech.

Pokud se zamyslíme nad hodnotovou orientací a životním stylem našich rodičů a prarodičů, zjistíme, že hodnoty a životní styl byl a je jiný než v současné době. Svým způsobem výběr hodnot a hodnotové orientace vypovídá o hodnotovém systému dané společnosti, ve které se zrovna nacházíme. Mluvíme-li o hodnotách a hodnotové orientaci, které mají být součástí každé osobnosti, je tím určitě myšleno to, co nám přináší nějaké uspokojení, co vyplňuje naše zájmy, potřeby a cíle. Činí náš život bohatší a šťastnější.

Období mladistvých tzv. pozdní adolescence je významným vývojovým obdobím v životě každého jedince. Raná adolescence, (tzv. puberta, pubescence) vývojové období jedince 12-15 let je označováno za období plné bouří, konfliktů, vzdorů a zmatků. Pozdní adolescence je vývojové období jedince od 15-20 let. Vstup do této fáze je biologicky ohraničen pohlavním dozráním, doba, ve které se mění osobnost dospívajícího i jeho sociální pozice. Na věkové ohraničení pozdní adolescence 15-20 let, se zaměřím v této bakalářské práci i já. Toto vývojové období ohraničují dva sociální mezníky. Prvním je ukončení povinné školní docházky, zamýšlení se jedince nad svou perspektivou do budoucnosti. Druhým ukazatelem je dovršení přípravného profesního uplatnění a následně vstup do zaměstnání, výjimku tvoří ti, kteří pokračují studiem na vysokých školách, hranicí je zde ekonomická nezávislost, té dosahují dříve uční než vysokoškoláci. Dosažení ekonomické nezávislosti je v našich sociokulturních podmínkách považováno za jeden z úkazů dospělosti a také předpokladem k přiznání větších práv.

Vytvoření individuálního hodnotového systému závisí nejen na vnějších vlivech, ale i na osobnosti. Hodnoty člověka se utvářejí během lidského života pod různými vlivy vnějších činitelů, především sociálních. Životní spokojenost každého jedince souvisí s mnoha činiteli a je pro každého individuální. Lidé ve svém životě usilují o určité cíle, kterých by chtěli dosáhnout, to je spojeno s výběrem hodnot. U někoho to může znamenat dosažení společenského uznání, lásku, naprostou nezávislost, hodně peněz. Pro druhého to může být opravdové přátelství, tvořivost, všestranný rozvoj osobnosti nebo moudrost. Hodnoty můžeme také chápat jako určitá kritéria, podle kterých člověk posuzuje svět kolem sebe, sebe sama a svoje vlastní jednání. Životní spokojenost člověka bezesporu souvisí s naplněním a dosažením vytýčených životních cílů, naplnění smyslu života vůbec.

Vídeňský psychiatr V. E. Frankl, chápe vůli ke smyslu života jako nejhlubší potřebu člověka "najít ve svém životě nebo v každé životní situaci smysl – a oddat se mu, naplnit jej! K vůli tomuto naplnění je člověk hotov také trpět, kdyby to bylo nutné. Naopak však, neví-li o žádném smyslu svého života, na život kašle, i kdyby se mu navenek vedlo sebelépe, a za jistých okolností jej pak odhazuje. Frankl byl přesvědčen, že pocit prázdnoty a existenciální vacuum se šíří stále více.

Bakalářská práce se zabývá, jak již plyne z názvu, hodnotovou orientací a životní spokojeností mladistvých, pozdní adolescence 15 – 20 let. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí, teoretické a empirické. Teoretická část je rozvržena do tří oddílů na sebe navazujících. První oddíl je zaměřen na ontogenetický vývoj jedince od početí po smrt, popis vývojových etap člověka. Druhý oddíl vystihuje teoretické vymezení termínu mladistvý - pozdní adolescence, utváření identity, mravní hodnotový vývoj a socializaci mladistvých v období adolescence. Třetí oddíl upřesňuje stěžejní pojmy a je zaměřen na hodnotovou orientaci mladistvých jako součást jejich osobnosti, teoretické vymezení hodnot, členění a význam hodnot a hodnotovou orientaci v souvislosti s životní spokojeností mladistvých. Poslední oddíl obsahuje výzkumný projekt s výsledky empirického výzkumu. V rámci empirického šetření se jedná o statistickou metodu, která má vlastnost kvantitativní metody s použitím dotazníkové techniky „dotazníku vlastní konstrukce“.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ONTOGENETICKÝ VÝVOJ ČLOVĚKA

Samotný název ontogeneze označuje vývoj duševního života od početí do smrti. Ontogenezí člověka se zabývá vývojová psychologie, která studuje psychiku z vývojového hlediska a zkoumá dynamiku ontogenetického vývoje člověka po celý život. V každé etapě ontogenetického vývoje jedince se dá pozorovat mnoho změn, tyto změny jsou jak růstové tak vývojové.

- První etapa ontogeneze člověka je časově vymezena zejména z hlediska fyzického, tj. oblastí biosociálního vývoje, který zahrnuje tělesný vývoj a veškeré související proměny.
- Další oblastí je psychický - kognitivní vývoj, zahrnující všechny psychické procesy spolupodílejí se na lidském poznávání jako je myšlení, rozhodování, učení.
- Poslední je oblast psychosociálního vývoje - transformace způsobu prožívání, sociální pozice, mezilidské vztahy, osobnostní profily.

Neopomenutelnou a nedílnou úlohu ve vývoji jedince hrají biologičtí činitelé, činitelé prostředí a výchovy. Mezi biologické činitele (endogenní) patří vrozené vlohy, dědičnost. Genetický program, jehož základní jednotka je GEN obsahující informace.

S genetickou výbavou se člověk rodí. Vrozené vlohy udávají tempo, stupeň rozvíjení obecných a speciálních schopností, zděděnou strukturu - defekty, sílu, pohyblivost, vyrovnanost procesů vzruchu a útlumu. Činitelé prostředí (exogenní) ovlivňují každého jedince individuálně. To je ovlivněno prostředím, ve kterém se jedinec nachází. S tím souvisí přírodní podmínky, životní prostředí, kvalita prostředí, v němž člověk žije, což jsou bytové podmínky, intenzita, doba působení, ale také i sociální podmínky, tj. samotní lidé a masová komunikace. Ve vývoji jedince hraje také nezastupitelnou roli rodina, ve které dítě získává první zkušenosti, navazuje první sociální kontakty.

Ontogenetický vývoj člověka se rozděluje na dvě etapy:

1. **prenatální vývoj člověka:** probíhá před porodem – předporodní, nitroděložní. Tento časový úsek zahrnuje dobu od početí po porod, trvá 9 měsíců (pokud nejde o předčasný porod);
2. **postnatální vývoj člověka:** probíhá po porodu. Jedná se o nejdelší a produktivní úsek vývoje člověka. Tento vývoj se dá rozdělit do 12 fází. Každá fáze je charakterizována a ovlivňována fyzickými, psychickými a sociálními faktory.

Mezi tyto etapy člověka se řadí:

- novorozenecké období (0 - 28 den),
- kojenecké období (29 dnů- 1 rok),
- batolecí období (1 - 3 roky),
- předškolní věk (4 - 6 let),
- mladší školní věk (6 - 12 let),
- starší školní věk – raná adolescence, tzv. puberta, pubescence (12-15 let),
- **dorostové období - adolescence (15 – 20 let), vyplňuje druhé desetiletí života jedince,**
- období mladé dospělosti (20 - 35 let),
- období střední dospělosti (35 - 45 let),
- období starší dospělosti (45 - 60 let),
- období raného stáří (60 - 75 let),
- pravé stáří (75 let až po smrt).

PRENATÁLNÍ VÝVOJ

Prenatální vývoj trvá 9 kalendářních měsíců (výjimku tvoří předčasné porody), od plození vajíčka až po narození dítěte. Vývoj jedince probíhá v děloze ženy, během těhotenství.

Oplození do konce 1 týdne - embryo (zárodek). 2 týden – 8 týden - fetus (plod). 9 týden - porod. V tomto biologickém období se vytvářejí všechny orgánové systémy, předpoklady pro samostatný vývoj plodu. Plod se stává zanedlouho aktivním organismem, který je schopen nejjednodušších forem učení. Umí reagovat na smyslové podněty, především na taktilně-kinestetické a sluchové. Pro rozvoj plodu je podstatné spojení s mateřským organismem. Interakce mezi matkou a plodem se postupně rozvíjí.

Prenatální období se dělí na tři fáze:

- 1. Fáze oplození** - uhníždění blastocytu a vytvoření 3 zárodečních listů, trvá přibližně 3 týdny. Koncem 3 týdne vznikne nervová trubice, která je základem nervového systému.
- 2. Embryonální období** - trvá od 4 do 12 týdne, vytvářejí se všechny orgánové základy. V tomto období je embryo citlivé na teratogenní faktory, které mohou být příčinou vývojových vad (teratogenní faktory - kouření, alkohol, drogy, stres).
- 3. Fetální období** - dokončení vývoje orgánových systémů, některé z nich již začínají fungovat. Období fetální začíná 9 týdnem a končí porodem.

POSTNATÁLNÍ VÝVOJ

Novorozenecké období (0 - 28 den). Fyziologická charakteristika novorozeneckého období je adaptace, přizpůsobování novým podmínkám mimo dělohu. Začnou samostatně pracovat orgány, jejichž činnost zastávala placenta. Novorozenec je již vybaven základními reflexy – sací (saje mateřské mléko), obranný (pláč) – reaguje na pocity nelibosti (hlad, žízeň), vrozenými způsoby chování, se schopností učení. Rozvoj závisí na přiměřeném přísunu podnětů. Učení novorozence je aktivizováno především v rámci sociální interakce. Tělesný vzhled u novorozence se vyznačuje velkou hlavou, dlouhým trupem, krátké končetiny. Páteř tvoří jediný oblouk. Toto období je citlivé a rozhoduje o dalším zdravém vývoji jedince. Větší část dne novorozenec prospí.

Kojenecké období (29 dnů- 1 rok) - výživu tvoří především mateřské mléko. Dvojesovité prohnutí páteře, postupně se dítě vzpřimuje, růst dolních a horních řezáků, rozlišování barev. Rozvoj hrubé a jemné motoriky (lezení, skákání, sezení, pohyby rukou). Slovní zásoba 3 až 5 slov (máma, táta, bába). Kojenecké období bývá označována stádiem otevřenosti k okolnímu světu. V tomto období je intenzivní vývoj centrální nervové soustavy, vytvářejí se podmíněné reflexy, tělesný růst. Velký význam má potřeba stimulace a s ní související potřeba učení, získávání zkušeností, které podporuje především primární rodina. Podle teorie švýcarského vývojového psychologa Jeana Piageta se dítě nalézá v etapě senzomotorické inteligence.

Batolecí období (1 - 3 roky) - vývoj hrubé motoriky, pohybové schopnosti, dítě leze a chodí. Do konce druhého roku se prořezávají mléčné zuby. Rozvíjí se jemná motorika, rozvoj poznávacích schopností. První známky vzdoru, sebeprosazování, sebeuvědomování. V tomto období chybí logické myšlení. Ke konci druhého roku se slovní zásoba rozšíří až na dvě stě slov, během třetího roku zná dítě až tisíc slov. Kolem 3. roku může vzniknout koktavost. Dítě se v tomto věku učí základním hygienickým a společenským návykům, osamostatňuje se v řadě životních funkcí (příjem potravy, udržování čistoty, stále dokonalejší řeč, chůze a pohyby). V tomto období je nezastupitelná role rodičů. Rodiče učí své dítě po všech směrech, aby bylo v budoucnosti šikovnější a zručnější. Podle Piageta je to předoperační stádium, které vymezil od 2 do 7 let.

Předškolní věk (4 - 6 let) - mění se tělesné rozměry, rozvíjejí se duševní schopnosti. Názorné, konkrétní myšlení, pohybová koordinace – dítě se samostatně pohybuje, zručnost, formování vědomí. Diference ženských a mužských rolí. Hlavní činností v tomto období je hra, při níž se rozvíjí paměť, představivost, řeč, jemná a hrubá motorika, sebeovládání a ukázněnost. Dítě v kolektivu – MŠ.

Mladší školní věk (6 - 12 let) - na začátku mladšího školního věku je dítě v období první vytáhlosti a dále pokračuje období pomalého růstu a vývoje. Tělesné tvary se zaoblují a začínají se prořezávat trvalé zuby. Rozvoj sebepojetí, sebehodnocení. Schopnost podřídit se cizí autoritě. Po psychosociální stránce je zastoupena rozumová a citová vyspělost. Biologickou stránku naplňuje tělesnou zdatností. Podle Piageta se dítě nachází ve stádiu konkrétních operací.

Starší školní věk – raná adolescence, tzv. puberta, pubescence (12 - 15 let).

Dospívání, období přechodu mezi dětstvím a dospělostí. Z biologických změn prudký růst, tělesné proporce, vytvářejí se druhotné pohlavní znaky. Fyziologické dozrání pohlavních orgánů je dříve u dívek. Nastává puberta, kterou způsobují hlavně hormony. Význam pohlavního dospívání a nastupující sexuální aktivity. Dívkám začne růst poprsí., nastává také proces menstruace, aby dívka mohla mít v dospělosti dítě. U chlapců se začne vyvíjet sperma, aby v dospělosti mohli oplodnit ženu. Podle teorie psychologa, neurologa, zakladatele psychoanalýzy - Sigmunda Freuda se dospívající nacházejí v genitálním stádiu a podle teorie Piageta stádiu formálních operací. Vnímání, paměť a fantazie jsou již zdokonalené. Přechod od konkrétního myšlení k abstraktnímu, citová labilita. Vrstevnické vztahy, oslabená emocionální vazba s rodiči, časté konflikty, sklon k negativizmu. Pubescent se začíná osamostatňovat od rodičů. V tomto období mají pro něj velký význam vrstevníci, s nimiž se ztotožňuje, první lásky. Pro adolescenta má velký význam referenční skupina. Jsou to lidé, ke kterým se jedinec obrací, sdílí jejich hodnoty, s nimiž se identifikuje.

Dorostové období – adolescence (15 - 20 let), vstup do fáze adolescence je individuální, a to zejména v psychické a sociální oblasti. Změny tělesných proporcí, rozdíly v tělesné stavbě mužů a žen. Růst do výšky se v tomto období výrazně zpomaluje a později se úplně zastaví. Adolescence je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Adolescence časově vyplňuje druhé desetiletí života člověka. Je to období kritické a rizikové, neboť v krátké době se jedinec rychle změní v celé své biologické, psychické a sociální sféře. V tomto období je dosaženo pohlavní dospělosti. Snižuje se poněkud hormonální hladina v krvi a postupně se ustaluje na hodnotách typických pro dospělost. U chlapců se dokončuje vývoj tělesného ochlupení, mohutnost kosterního svalstva. Zvyšuje se tělesná výkonnost a zdatnost. Psychologická dospělost, osamostatnění se z rodičovské kontroly. Emocionální rovnováha, převažují pozitivní city, racionální řešení problémů, flexibilní uvažování a navazování partnerských vztahů. V adolescenci jsou vyvinuty již všechny formy myšlení typické pro dospělost. Dozrívání kognitivních struktur, vlastní tvorba, jazykový vývoj, zkoušení a nalézání vlastních možností a schopností.

Období je také charakteristické hledáním a rozvojem vlastní identity. Adolescent je stále více brán jako dospělý. Po celé období adolescence je charakteristické zvýšení sebereflexe. Formování odlišnosti od ostatních, vytváření si vlastního vztahu ke společnosti. Podle Freuda se adolescent ještě nachází v genitálním stádiu, vzrůstá význam a zájem o sexuální život. Dospívající se svými intelektovými schopnostmi blíží maximálnímu výkonu.¹

Období mladé dospělosti (20 - 35 let) - primárně je dospělost určena biologicky. Dosažení dospělosti je vázáno na zrání a věk. Za nejvýznamnější psychické znaky dospělosti patří samostatnost, svoboda vlastního rozhodování a chování. Zodpovědnost, sebejistota, sebedůvěra a ekonomická nezávislost. Vytvoření monogamního vztahu a založení rodiny. Schopnost zvládnutí profesních rolí, partnerských a rodičovských, které jsou součástí identity.²

Období střední dospělosti (35 - 45 let), bývá nazýváno krizí středního věku. Mění se postoj k okolnímu světu i k vlastní osobě. Začínají se projevovat první známky strnutí.

Období starší dospělosti - (45 - 60 let), pozvolný úpadek tělesných funkcí. Mění se postoj ke světu i k jedinci samému. Toto období se vyznačuje vyrovnaností, zralostí a schopností těžit z vlastních zkušeností. Proměna vlastní identity způsobuje změny biologické a změny rolí. Tato generace má nejvíce starostí.

Období raného stáří - stáří (60 - 75 let), stáří zasahuje do všech oblastí člověka. Ochabování jednotlivých funkčních soustav, snižuje se psychická a fyzická výkonnost. Hlavním úkolem je dosažení integrity vlastního života.

Pravé stáří (75 let až po smrt).

¹ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 12.

² DOŇKOVÁ, O. NOVOTNÝ, J. S. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogii*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. s. 118, 129.

SHRNUTÍ

Ontogenetický vývoj jedince probíhá v jednotlivých etapách lidského života od narození, přes mládí a dospělost až ke stárnutí a stáří. Je dán biologickým zráním, učením, výchovou a prostředím.

První etapa ontogeneze člověka je časově vymezena zejména z hlediska fyzického tj. oblastí biosociálního vývoje, zahrnuje tělesný vývoj a veškeré související proměny. Další oblastí je psychický - kognitivní vývoj, který zahrnuje všechny psychické procesy, spolupodílejí se na lidském poznávání jako je myšlení, rozhodování, učení. Poslední je oblast psychosociálního vývoje - transformace způsobu prožívání, sociální pozice, mezilidské vztahy, osobnostní profily.

Vývoj člověka zahrnuje prenatální období, které se dělí na tři fáze - oplození, embryonální, fetální. Jako další etapa následuje postnatální období, které zahrnuje období novorozenecké, kojenecké, batolecí, předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk- raná tzv. pubescence, dorostové období - adolescence, období mladé a střední dospělosti, starší dospělosti, raného a pravého stáří. V každé vývojové etapě musí být splněny určité vývojové proměny.

2. TEORETICKÉ VYMEZENÍ TERMÍNU MLADISTVÝ (POZDNÍ ADOLESCENCE (15-20 LET))

Mladistvý – adolescent, jinošství, období mladistvých. Etapa dorůstání, vyvíjení se v dospělého jedince. Nenávratná a jedinečná etapa v životě každého člověka. Označení adolescence je příznačné spíše pro psychologii. V českém jazyce se volně používá dospívající nebo dorost, což je charakteristické v lékařských vědách. Sociologie a pedagogika používá termínu mládež. Pojmenování adolescence je odvozeno z latinského slovesa *adolescere*, označující určité období. Slovo adolescence bylo použito poprvé v 15 století.

Do období mladistvých tzv. pozdní adolescence, v české terminologii uváděno jako dospívání bývá u většiny autorů zahrnuto časové vymezení jedince zhruba od 15 do 22 let (k tomuto rozdělení se ve svých knižních publikacích přiklání i Otto Čačka, Pavel Říčan, Rudolf Kohoutek). Z ontogenetického pohledu je jejím prvotním znakem ukončení pohlavního dozrávání, fyzický a duševní růst, sociální učení v nejširším slova smyslu. Pro ukončení adolescence biologická měřítká již takový význam nemají. Důležitější jsou měřítká psychologická - dosažení osobní autonomie, sociologická - role dospělého, a z pedagogického hlediska ukončení vzdělávání.

Již v minulých stoletích se mnoho autorů pokoušelo o časové zařazení adolescentů a časově se o mnoho neliší od autorů dnešního století. Jedním z významných autorů, žijících 384 př. n. l. byl řecký filozof a vědec Aristoteles. Aristoteles rozčlenil vývojovou etapu člověka do sedmiletých období. Adolescence tak měla zahrnovat časové období od 14 do 21 let. Mělo to být období života, ve kterém měl být ukončen tělesný a pohlavní vývoj.

V 18. století to byl francouzský filosof, spisovatel a pedagog - Jean-Jacques Rousseau, který jako první zdůraznil přemostění období mezi dětstvím a dospělostí. Tělesný vývoj jedince rozdělil do pěti stádií. Adolescence pak zahrnovala časové období od 15 do 20 let. Podle amerických autorů bývá adolescence ohraničena věkem 12 - 18 let, někdy 20 - 21 let.³

³ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 11-17.

Časové vymezení adolescence a specifikace tohoto období uvádí mnoho dnešních autorů knižních publikací, a to s určitou časovou variabilitou, např.:

Vágnerová rozděluje období dospívání na dvě rozdílné fáze:

- První fází dospívání je raná adolescence, označovaná jako pubescence. Časově lokalizovaná přibližně mezi 11-15 rokem, s určitou individuální variabilitou, danou geneticky.⁴
- Druhou fází je pozdní adolescence, trvá přibližně od 15 do 20 let s určitou individuální variabilitou, především v oblasti psychické, sociální, vzácněji i somatické.

Macek adolescenci rozděluje na tři fáze:

- Časnou adolescenci 11-13 let – období plné překvapení, dominující pubertální, emocionální a kognitivní změny, nutnost adaptace na nové role a prostředí, především souvisí s přechodem za základní školy na střední.
- Střední adolescenci 14-16 let – kvalitativní změny ve vrstevnických vztazích (přátelství, erotické vztahy), období společenského moratoria, čas pro hledání a experimentování ve vztazích, důsledcích učiněných rozhodnutí.
- Pozdní adolescenci 17-20 (22) let – vědomí vývojového přechodu k dospělosti, vzrůstá vztahový rámec sebedefinování, tj. hodnotová a světonázorová orientace.

Období adolescence je uváděno jako druhá etapa časového úseku dospívání s určitou proměnlivostí. Především v oblasti psychické, sociální, někdy i somatické. Je to významné období mezi vývojovou etapou dětství a dospělostí. Životní etapa jednotlivce, který hledá svou cestu sebepoznání, vytvoření vlastního Já. Ke vzniku adolescence, rozhraní mezi dětstvím a dospělostí se přichází na konci devatenáctého a na počátku dvacátého století.

⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie (Dětství, dospělost, stáří)*. Praha: Portál, 2000. s. 209, 253.

Souvislost s vymezením rozhraní dětství a dospělosti měla industrializace společnosti. Vzhledem k narůstající náročnosti výroby se zvyšovala poptávka po kvalifikované pracovní síle, nutnost vzdělávání ve školských zařízeních a příprava na profesní dráhu. Z tohoto důvodu bylo nezbytné vyhranit nějaký časový a sociální prostor pro uskutečnění této přípravy.

Psychologie popisuje termín mladistvý jako postupné ustálení duševního života proti krizím a labilitě puberty, vyhraňování postojů a názorů. Rozumově psychické zrání, rozvinutí sebevědomí, sebejistoty, samostatnosti a sjednocení osobnosti. Jedinec dosahuje téměř vrchol rozumových schopností. Úroveň inteligence tohoto období se v dalším životě překračuje zcela výjimečně. Adolescence je také obdobím krizí. Podle statistik v této etapě dochází k častějším pokusům o sebevraždu nebo vyšší výskyt užívání drog. Období, které začíná pohlavní dospělostí a končí duševní dospělostí, vývojové období, které je považováno a vymezováno za druhé desetiletí života člověka.⁵

Ze sociologického pohledu je to období oddělování od primární rodiny. Začleňování se do společnosti a jejich institucí, přejímání dospělých rolí, nalézání vlastní společenské pozice

V českém prostředí je mladistvý v nejobecnějším smyslu člověk, který dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý. V oblasti pracovního práva se používá pojem mladistvý pro osoby mladší osmnáct let. V české terminologii uváděno jako mládí je pak většinou datováno od 15 do 20 (22) let.

Pozdní adolescence je věkovým obdobím, kdy mladý člověk ukončil povinnou školní docházku a nastává příprava na budoucí povolání. Tento časový úsek je pro adolescenta velmi náročný a u většiny těchto mladistvých je to období plné problémů, konfliktů a nezdarů.

⁵ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 11-17.

„Vyjádření přechodnosti, provizoria jako hlavní charakteristiky tohoto období je v Eriksonově termínu psychosociální moratorium. Vyjadřuje skutečnost, že mnoha adolescentům se jeví dospělost příliš náročná nebo málo přitažlivá a proto si ji chtějí odložit. Moratorium je výrazem potřeby něco zastavit, zabrzdit.“⁶

Psycholožka Gjuričová se zamyslela nad různými přístupy dnešní společnosti pedagogů, rodičů, dospělých k adolescenci, a specifikovala toto vývojové období do několika modelů:

Adolescence jako „nemoc“. Někteří odborníci pohlížejí na adolescenci především jako na rizikové období. Mladí jsou velmi často přecitlivělí, mnoho záležitostí je vyvádí z míry. Dívky se zaobírají svým tělesným vzhledem a mají problémy s poruchami příjmu potravy (anorexie, bulimie). U chlapců se vyskytují poruchy chování. Berou drogy nebo se jinak sebepoškozují. Rodiče zastávající toto pojetí jsou stále ve střehu a mají pocit, že musí kolem svých potomků chodit opatrně nebo se jim sesypou. Rodiče čtou psychologické knížky, protože mají pocit, že vše ve výchově dělají špatně. Navštěvují s dospívajícími dětmi rodinné terapeuty, domnívaje se, že jejich děti mají psychické poruchy či nemoci, ve skutečnosti přirozeně vyvíjejícího se dítěte.

Adolescence jako „zlatý věk“. Mládí je představováno jako skvělá doba, člověk si jen užívá, má se fajn, neváže se. Rodiče pohlížejí na své potomky s nostalgií. Sami je podporují, aby si jejich děti co nejvíce užili svého mládí. V tomto pojetí pohlížejí na adolescenty reklamy a média.

Adolescence jako „životní styl“. Adolescence se stává celoživotním programem, symbolizuje všeobecně žádoucí způsob života. Prepubertální děti i dospělí imitují adolescenty v oblékání, identifikují se s jejich hodnotovou orientací i způsobem komunikace. Tento model adolescence ubírá z dětství na jedné straně, na druhé straně setrvává dlouho v dospělosti. Někdy se hovoří o kultu nezralosti.

⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie (Dětství, dospělost, stáří)*. Praha: Portál, 2000. s. 253-254.

Adolescence jako období „práva na hledání sebe sama“. Stoupenci tohoto názoru jsou přesvědčeni, že by se rodiče neměli svým dospívajícím dětem vměšovat do života.

Adolescence jako období „nezodpovědného konzumu“. V tomto pojetí se na dospívající pohlíží jako na egocentrické. Mají potřeby, které nesnesou odklad, jejich prvořadá touha je spotřebovávat peníze. Bezohledně vymáhají od rodičů finance. Adolescenti jsou oslovováni jako hlavní potenciální konzumenti.

Adolescence jako období nabízející „alternativy konzumní společnosti“. *Adolescenti jsou označováni za kritiky spotřeby, nositele myšlenek péče o budoucnost naší planety.* Chtějí žít skromně, v souladu s přírodou. Napomínají své rodiče, aby se chovali ekologicky. Někteří usilují o ochranu kulturních památek, bojují proti globalizaci.

Adolescenti jsou „oběti nezodpovědného vývoje společnosti“. Společnost nese vinu za vzniklé problémy s adolescenty. Mládí je bezcílnost a zmatek dětí, které se nenaučily nic užitečného a nikdo je k ničemu užitečnému nepotřebuje.⁷

Robert James Havinghurst adolescenci popisuje jako čas pro splnění určitých vývojových úkolů, které musí člověk v průběhu vývoje zvládnout. Tyto úkoly se nachází mezi potřebami a individuálními očekáváními jednotlivce a společnosti. Havinghurst vývojové úkoly pro období adolescence popsal jako:

- přijetí vlastního těla, fyzických změn, dokončení pohlavního dozrávání a přijetí pohlavní role;
- dosažení pohlavní komplexnosti, abstraktní myšlení, flexibilita a schopnost aplikovat intelektový potenciál v každodenním životě;
- uplatnění osobního emocionálního a kognitivního potenciálu ve vrstevnických vztazích, které jsou spojeny se schopností vytvářet a zachovávat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví;

⁷ www.rodinnaterapie.cz/index.php?page=adolescence (J. Hubáčková) 10. 1. 2012.

- změna vztahu k dospělým, rodičům, autoritám, vzájemný respekt, rozvoj autonomie a tolerance;
- získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k určitým jistotám, což souvisí s volbou povolání, profesní kvalifikací, ujasnění si představy o budoucí profesi;
- získání zkušeností v erotickém vztahu, jako příprava na partnerský a rodinný život, komunitě a společnosti - získání schopnosti sociálně zodpovědného chování;
- rozvoj intelektu, emocionality a interpersonálních dovedností zaměřených ke komunitě a společnosti - získání schopnosti sociálně zodpovědného chování;
- ujasnění si představy o budoucích prioritách v dospělosti. Vyhranění si cílů, kterých chci dosáhnout, představa o stylu života;
- ujasnění si hodnotového žebříčku, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a životu – světový názor.⁸

⁸ DOŇKOVÁ, O. NOVOTNÝ, J. S. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. s. 114.

2.1 UTVÁŘENÍ IDENTITY V ADOLESCENCI

Identitu lze chápat jako proces individuace osobnosti adolescenta. Podle Eriksona je hledání vlastní identity ústředním vývojovým úkolem pro období adolescence. I když se nedá problém hledání vlastní identity vymezen jen na období dospívání tak mnoho autorů považuje adolescenci v tomto procesu za klíčovou. Vytváří-li společnost pro dospívající podmínky, které by se s větší či menší přesností daly nazvat časem na rozmyšlenou, chráněným prostorem pro zkoušení a hledání (moratoriem), potom proces hledání vlastní identity dostává podobu i společenského úkolu. Dosahování identity tedy není dáno jen osobnostně a ontogeneticky, ale i příležitostmi, které nabízí sociální prostředí, v němž se jedinec nachází.⁹

Jestliže předchozí vývojové stadium je z vývojového hlediska poměrně obdobím klidným ve fázi adolescence se stává vývoj vlastní identity bouřlivý jak po fyzické, tak po psychické a sociální stránce.

Důležitou úlohu na počátku adolescence hraje potřeba identifikace se vzory, různými modely, příklady a jejich nápodoba. Ctností je tu věrnost vlastní životní filozofii, svým cílům, zájmům a hodnotám. Pro jedince je velmi důležitá vrstevnická skupina, do které patří a může být jejím členem. Vrstevnická skupina pomáhá při utváření vlastní identity. Může uspokojivě pomoci se definovat příslušností ke skupině, což zajišťuje skupinovou identifikaci. Skupina snižuje individuální zodpovědnost a zvyšuje pocity sebejistoty.

Identita je v posledních letech velice častým a frekventovaným pojmem. Psychologie chápe identitu jako prožívání toho, čím jedinec je „vyjádření pocitu jedinečnosti“. Procesy utváření identity nejsou ve všech oblastech života člověka stejné. Jsou to soubory znaků, které jsou dané biologicky, narozením v určité společnosti a době.

⁹ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 78-79.

V adolescenci probíhá rozvoj osamostatnění a identity ve fázi postupné stabilizace a psychického osamostatnění. Ve fázi postupné stabilizace na počátku adolescence nastává postupující vyrovnávání vztahů s rodiči. Je to jeden z indikátorů, že dospívající dosáhl určité samostatnosti, přijal vyzrálejší způsoby chování, nemá již potřebu reagovat demonstrativními projevy. Fáze psychického osamostatnění značí ukončení separace ze závislosti na rodině. Etapa postupné stabilizace a psychického osamostatnění. Součástí identity se stává mužská a ženská role. Dívky dozrávají rychleji než chlapci, biologicky i psychicky. Jejich základní zaměření se mění dříve. Chlapci v tomto věku pokládají za prvotní svou individuální identitu. Identita adolescenta je poznamenána blížící se dospělostí. Tato poslední fáze individuace je dobou dosažení úplné samostatnosti a vytvoření identity, která potvrzuje jedinečnost osobnosti.¹⁰

Termín identita „totožnost“ použil jako první německý psycholog Erik Erikson, který považoval ujasnění si vztahu k sobě a hledání vlastní identity za vývojový úkol v adolescenci. Adolescence je časovým, přechodným obdobím, které slouží člověku k vytříbení, ujasnění si postojů, hodnot, názorů. Vytýčení si vlastních cílů. Pokud najde mladistvý v tomto období ty pravé hodnoty, naučí se být odpovědný a dospělý. Uvědomí si svou nezávislost a svobodu. Ujasňování identity je spojeno s procesem osamostatňování a rozvoje individuální identity. Mnozí adolescenti přijímají identitu od vlastní rodiny, jiných lidí nebo v interakci společnosti.

Erikson přejímání identity od druhých považuje za ochuzující, protože nevykazuje vlastní úsilí. Člověk, který si sám svým úsilím vytvoří vlastní identitu je originálnější. Možnost převzetí identity od druhých je bezesporu pohodlnější a rychlejší, ale druhou stranou mince zůstává fakt, že člověku neumožní rozvinout více své schopnosti a možnosti. Vlastní identita je lepší i pro odolávání větším tlakům v budoucnu. Pravdou je, že ne každý dokáže být kreativní, a proto si spousta jedinců vytváří místo vlastní identity, identitu nápodobou. Kreativita „tvořivost“ je funkcí ega, dává člověku, životu a práci význam.¹¹ Označuje lidskou jedinečnost a odlišnost od ostatních lidí.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie (Dětství, dospělost, stáří)*. Praha: Portál, 2000. s. 263-266.

¹¹ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 78-82.

Je pramenem vnitřního uspokojení a kladného sebehodnocení, rozpoznání a vnímání osobní identity. U některých mladistvých může nastat zlom, kdy se jim nedaří nalézt tuto identitu. Takovou, která je v jejich představách tou očekávanou. To se může projevit adolescentním moratoriem, kdy mladistvý odkládá svá definitivní rozhodnutí. Experimentuje s rolemi, např. ukončí studium, které nenaplnuje jeho očekávání a nastoupí do práce nebo naopak.

Dospívající se v tomto období snaží o vymezení své osobnosti. Hledají odpovědi na existenční otázky: Kým chtějí být? Kam chtějí patřit? Kam patří?. Z větší části se zaměřují na sebe, své myšlenky, pocity. Odmítají stereotyp, konvence a tradice. Otázkou jak člověk dosáhne své identity a jak ji může během rozvoje ohrozit nebo narušit se zabýval Erikson. Jedinečnost člověka spatřoval ve vztahu k interpersonálním vztahům a vzájemným působením mezi člověkem a prostředím.

Erikson vytvořil vlastní pojetí vývoje lidské osobnosti, které rozčlenil do osmi věků člověka. Z nichž každé je charakterizováno nějakým typem konfliktu a krize. Přechod z jedné fáze do druhé provází krize, která má být vyřešena. Vyřešení přináší pro ego jedince růst, novou sílu. Podle tohoto pojetí by člověk v každé z osmi stádií měl dosáhnout určité vývojové osobnostní proměny. Ta by mu následně měla pomoci zvládnout vyřešit úkol, odpovídající očekávané úrovni a požadavkům dané společnosti. Pátý věk tohoto pojetí zahrnuje stádium identity s časovým vymezením od 12 do 20 let, kde vývojovým cílem je rozkvět a utvoření si vlastní identity. Riziko plynoucí z jeho nezvládnutí je zmatení a chaos rolí s pocity nejistoty, vyplývající ze vztahu k sebepojetí.¹²

Základem identity je sebepoznání, které je součástí hledání podstaty a smyslu lidského života. V identitě se odráží obraz sebe sama, a to se nedá docílit bez tvořivé krize, která je typická pro pubertu. Dospívající poznává svoji nezaměnitelnou identitu postupně. Jakmile dosáhne identity v pozitivním smyslu, přestává se zaměřovat na sebe sama a převede zaměření na účast společenských cílů.

¹² VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. s. 146-149.

Adolescence je obdobím obtížným, mnohdy se vyskytují krize, chyby a výstřelky, které není snadné pochopit, či odpouštět. Nároky kladené na adolescenty v dnešní společnosti se vyrovnají mnohdy nárokům dospělých. Jedním z takových je požadování vyšší zodpovědnosti, větších výkonů, cílevědomosti a mravní vyhraněnosti. V 18. letech u nás adolescent dosahuje plnoletosti, tedy i právní zodpovědnost. Někteří adolescenti předpoklady splňují dříve a jiní později, u některých je tato hranice značně posunuta. Každý člověk, který dosáhne identity, stává se tolerantnějším k sobě i druhým. Marcia se domníval, že pokud dospívající mají dosáhnout identity, potřebují krizi a angažovanost. James Marcia, který se zabýval empirickým výzkumem vývoje identity, rozčlenil Eriksonův přechod od rozptýlené identity ke zralé ego-identitě do čtyř statusů navazujících v procesu vývoje formování identity:

1. **Difuzní identita** – pasivní přebírání postojů, zmatenost v sobě samém, nevyzrálost. Chybí subjektivní východiska např. volby povolání, morálních, náboženských, politických aspektů. Stav, kdy člověk neprožívá krizi ani závazek. Snadno ovlivnitelný vrstevníky, mění často svoje chování, přesvědčení.
2. **Přejatá identita** – proces utváření identity je předčasně ukončen. Akceptované cíle, postoje, ideály jsou převzaty od dospělých, nedopracovali se k ego-identitě přes vlastní aktivitu, neprošli krizí identity.
3. **Moratorium** – dočasný odklad a únik od odpovědnosti sebeurčení v době krize identity. Zajímají různé názory, které rychle opouštějí, jsou váhaví. Adolescent experimentuje s rolemi, zkouší alternativní způsoby chování, srovnává, definuje, vybírá. Pořád, ale nedochází k žádným pevným přesvědčením či závazným rozhodnutím.
4. **Zralá identita** – v této úrovni je typická osobitost, subjektivita aspektů východisek rozhodování. Jedinec prošel krizí a měl možnost přehodnocovat své názory aktivní v kladení otázek, dospívá k určitým názorům a činnostem z vlastního rozhodnutí. Posiluje své Já a v konečné fázi je schopen sexuální intimity. *Charakter „identity“ odpovídá vždy dosažené úrovni osobnosti.*¹³

¹³ ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 242-262.

2.2 MRAVNÍ HODNOTOVÝ VÝVOJ V ADOLESCENCI

Osvojování si mravních norem a hodnot společnosti je pokládáno za rozhodující hledisko socializace. Adolescent je ochotný akceptovat určité normy, které jsou dány, aby regulovaly chování lidí a fungování celé společnosti. Na druhé straně tyto mladí lidé nemají zájem přijímat určitá pravidla jen z toho důvodu, že jsou daná společností, ale uvažují o nich. Adolescent dovede být věrný tomu, co pokládá za významné. Adolescenti si sami vybírají hodnoty a normy. Mladí lidé odmítají přijímat hodnoty a normy, které jim nabízejí rodiče nebo společnost.

Morální vývoj v adolescentním věku je charakteristický pro:

- uvažování o morálních principech a zaujímání vlastního stanoviska,
- směřováním k absolutizujícím a akceptovaným závěrům. Adolescent je v morálce absolutista,
- absolutistická snaha vyžadovat dodržování uznávaných principů. Z toho také plyne netolerance k lidem, kteří mají jiné názory.¹⁴

V Eriksonově pojetí je adolescence chápána jako most mezi dětskou morálkou, která se opírala o daná pravidla určovaná autoritami a morálkou dospělých. Mladí odmítají běžný styl života, mají potřebu návratu k přírodě, jednoduchosti, kde by bylo vše jasné, a pro všechny platila stejná pravidla. To se může projevovat antirasistickými demonstracemi, účastí v ekologických aktivitách, či jiných demonstrativních projevech.

Někteří mladiství, zklamaní svými rodiči, vrstevníky a hodnotami společnosti se snaží najít opravdové ideály jinde. Stávají se členy různých náboženských sekt, které poskytují pocit jistoty, uspokojení, zařazení se do skupiny. Ideály, které pro ně představují dosažení spravedlivé společnosti, záchrana před špatností a zlem ve světě.

¹⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie (Dětství, dospělost, stáří)*. Praha: Portál, 2000. s. 274.

Členství v určité skupině je odměněno skupinovou identitou. Pro tento ideál jsou ochotni i ledacos obětovat. Zjištění, že se ideál nedá uskutečnit je pro ně velkým osobním traumatem. Jablonský považuje členství v sektě za přitažlivé z toho důvodu, že jedince zbavuje zodpovědnosti. V této souvislosti píše Erikson o autoidentifikaci, adolescenti si sami vybírají normy a hodnoty, k nimž chtějí být věrní, nepřijímají automaticky to, co jim nabízejí rodiče nebo společnost.

Adolescent se nespokojí s formou na úkor obsahu, jde mu především o obsah, a ptá se „je to správné“. Podle teorie morálního vývoje, amerického psychologa Lawrence Kohlberga jde mnohdy o postkonvenční morálku, která je závislá na vnitřních normativních principech.¹⁵

Kohlberg rozlišil tři úrovně a šest stádií morálního vývoje. Podle této teorie jsou jednotlivá stádia daná a neměnná, člověk je prochází postupně, v určitém pořadí:

Předkonvenční úroveň – jednání je posuzováno na základě konkrétních následků (odměn a trestů). Úroveň odpovídá do 9 let věku, některých adolescentů a dospělých jedinců s kriminálními sklony.

- I. Stádium – orientace na poslušnost a vyhýbání se trestu (heteronomní morálka). Důvodem pro správné jednání je vyhnout se trestu a podřízení se síle autority.
- II. Stádium – individualismus, účelovost, usilování o odměnu a ocenění. Za konformní jednání je očekávána určitá výhoda, správné je to, co je výhodné pro mě.

¹⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie (Dětství, dospělost, stáří)*. Praha: Portál, 2000. s. 275-277.

Konvenční úroveň – jednání je determinováno snahou naplnit očekávání rodiny a podpora dodržování zákonů bez ohledu na okamžité důsledky. Výrazná je loajalita k sociálnímu očekávání a společenským řádům.

- III. Stádium – orientace na vzájemné vztahy, sociální shodu a dohodu. Snaha žít tak, aby to odpovídalo očekávání blízkých osob.
- IV. Stádium – orientace na zákon a řád, respektování společenského systému. Správné chování znamená plnit povinnosti, prokazovat respekt k autoritě a podporovat fungující řád společnosti.

Postkonvenční úroveň – v této úrovni je zřetelná snaha definovat morální hodnoty a principy, které se uplatňují bez ohledu na vliv autority nebo skupiny či jednotlivce.

- V. Stádium - orientace na legální společenskou smlouvu a individuální práva. Správné jednání vychází z respektování individuálních práv, které byly odsouhlaseny celou společností.
- VI. Stádium – orientace na obecné principy. Racionální i emocionální přijetí vědomí nejvyšší hodnoty universálních morálních principů a převzetí osobního závazku myslet a jednat v souladu s nimi.¹⁶

Morální vývoj je úzce spojen s vytvářením hodnotové a světonázorové orientace. Hlavním problémem mladistvých není nedostatek hodnot, ale jejich množství a neujasnění si priorit. Rozvinutí a ustálení světonázorové orientace je dáno kombinací kognitivních předpokladů, abstraktní myšlení, sociálních zkušeností a současně i vnitřní potřebou se těmito otázkami zabývat. Podle Hoffnuga se morálka v adolescenci utváří na dvou základech:

- rozvojem logického a abstraktního myšlení, které vede k úvahám o spravedlnosti, dobru a zlu,
- měnící se vztahy k nejbližšímu okolí, přátelům, rodičům a příbuzným. Tím, že si mladiství uvědomují hodnotu vztahů, mění se i jejich péče, starosti o druhé.¹⁷

¹⁶ Vacek, P. *Průhledy do psychologie morálky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. s. 20-25.

¹⁷ MACEK, P. *Adolence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 83.

Základem kultivovaného jednání jedince je dlouhodobý rozvoj osobnosti. Mravní výchova usiluje o pochopení a dodržování obecně přijatých zásad a norem. Mravní vědomí dospívajících vzniká sebevýchovou, mládež si sama vytváří vlastní etický kodex. Jeho hlavními požadavky jsou: úcta, přátelství, věrnost, vzájemná pomoc, důvěra aj.

Americký psycholog a psychoterapeut Carl Rogers ve své teorii kladl důraz na existenci a na svobodu. I když je člověk omezen společenskými normami, potřebuje užívat vlastní svobody (existencialismus).

Rakouský neurolog a psychiatr Viktor Emil *Frankl* spatřuje v touze po smyslu a jejím zakotvení v osobních hodnotách „ústřední duševní sílu“. V nejvyšším stupni by pak osobní mravní zásady měly získat podobu „vědomí vlastního sebepřekračujícího životního poslání s aspekty humanity.¹⁸

¹⁸ ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 294.

2.3 SOCIALIZACE V OBDOBÍ ADOLESCENCE

Socializace zaujímá jedno z významných míst v sociální determinaci člověka. Socializace je psychický proces, v němž dochází k postupné přeměně člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou, postupné začleňování do společnosti. Uskutečňuje se především v průběhu mezilidských interakcí. Během života si člověk osvojuje lidské formy chování, jazyk, kulturu a normy společnosti, ve které žije. Prvním sociálním prostředím utvářejícím člověka je prostředí rodiny.

Adolescence je přechodným obdobím, které má být ukončeno dosažením dospělosti. Z toho vyplývají určité rysy socializace v této etapě. Adolescent je čím dál více akceptován jako dospělý, ale také se od něj očekává odpovídající chování. Proces socializace mladistvých nelze chápat jen jako vrůstání do společnosti dospělých.

V důsledku vydělování adolescence vznikl také nový fenomén nazvaný subkultura mládeže. Mladiství si vytvářejí v rámci společnosti samostatný útvar. Budují si svou vlastní subkulturu v oblékání, účesech, komunikaci „užívání slangu“, tanec, hudba, literatura, vlastní hnutí, instituce. Do této skupiny se řadí především studenti, učni, pracující, nezaměstnaní, což znamená, že i socializace je rozrůzněná.¹⁹

Ojedinělý význam adolescentní subkultury je hudba, která vyjadřuje pocity, hodnoty, názory, nástroj pro sdělování a sdílení. Bývá prezentovaná formou koncertů, festivalů nebo diskoték. Je specifickým sociálním prostředím mládeže pro seznamování, přátelské a erotické aktivity, prostorem pro vyjádření úzkosti, agrese nebo protestu. Různé hudební proudy jsou spojovány s určitou životní filozofií, názory, postoji a určitým životním stylem dnešních mladistvých.²⁰

Mládí představuje složité a náročné období. Vzhledem k stále vyšším nárokům, které společnost na tyto mladé klade, se hranice sociální dospělosti posunula až na hranici 30 let. Mluví se až o sociální retardaci. Následkem toho je disharmonie jedince, která je také jako jedna z příčin vyskytujících se problémů s touto mládeží.

¹⁹ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 59-61.

²⁰ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 51.

V procesu socializace dochází k zvnitřnění společenských hodnot, sociálnímu zrání - soubor vývojových změn v chování a vědomí v souvislosti s měnícím se postavením člověka ve společnosti. Utvářejí se základní motivační struktury hodnotové orientace a životní cíle. Proběhne-li proces socializace v období adolescence úspěšně, osvojí si jedinec sociální normy, hodnoty, vystupování a sociální role svého společenského a kulturního okolí.²¹

Období adolescence je přechodné období pro urovnání si vlastních hodnot, postojů a cílů. Urovnání těchto kritérií je důležité pro schopnost vhodně nakládat se svobodou a odpovědností. Adolescence je také etapou budování nové identity. Předpokladem jsou různé změny v sociálních vztazích, což se projevuje i ve vztahu k dospělým, především k rodičům a učitelům. V této době by měl být ukončen proces separace od rodiny. Mladiství už striktně neodmítají hodnoty a normy, které jim dospělí nabízejí, zaujímají k nim vlastní postoj. Adolescent je více závislý na vztazích s vrstevníky, kteří mu pomáhají uspokojovat různé potřeby.

Podle Eriksona patří vrstevnické vztahy společně s rodinným prostředím a školním prostředím k základním činitelům socializace. Pro adolescenty jsou důležité také partnerské vztahy, v tomto období dochází k prvnímu sexuálnímu styku. Adolescent však není pro trvalejší vztah ještě dostatečně zralý. Obvykle jde o zamilovanost, která se po určité době rozpadá.

V adolescenci se mění sociální role především v profesní oblasti. Nástup do zaměstnání je jednou z variant institucionalizace dospělosti. Člověk završuje profesionální přípravu, odpoutává se od rodiny, vstupuje do zaměstnání a adaptuje se v něm. Role zaměstnance může přinášet různé problémy, dané rozporem mezi skutečností a očekáváním. Role začátečníka má nízký sociální status. Ekonomická samostatnost je spojena s větší osobní svobodou, ale na druhé straně přináší zaměstnání mnohá omezení, a vyžaduje větší zodpovědnost. Postupně jedinec navazuje různé nové vztahy, zakládá rodinu a samostatně se prosazuje v životě společnosti.²²

²¹ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 62.

²² VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. s. 296.

SHRNUTÍ

Do období mladistvých tzv. pozdní adolescence je u většiny autorů zahrnováno věkové období 15-20 let, u některých autorů bývá uváděno ukončení tohoto stádia i později. Vstup do fáze adolescence je individuální, a to zejména v psychické a sociální oblasti. Toto vývojové období je považováno a vymežováno za druhé desetiletí života člověka.

Z ontogenetického pohledu je jejím prvotním znakem ukončení pohlavního dozrávání, fyzický a duševní růst, sociální učení v nejširším slova smyslu.

Období charakteristické hledáním a rozvojem vlastní identity, kdy dovršení ego-identity je významným vývojovým úkolem v adolescentní fázi. V této etapě života si adolescenti musí osvojit a naučit se orientovat ve společenských hodnotách, vpravování se do určitých rolí, diferenciací citových vztahů - příprava člověka na manželství, rodičovství a na výkon povolání, formování odlišnosti od ostatních, utvoření si určitého světového názoru.

Mladiství si musí osvojit mravní normy a hodnoty společnosti, což je pokládáno za rozhodující hledisko socializace.

3. HODNOTOVÁ ORIENTACE MLADISTVÝCH JAKO SOUČÁST JEJICH OSOBNOSTI

Hodnotová orientace tvoří nejdůležitější součást vnitřní struktury osobnosti, odráží její životní zkušenost, umožňuje rozlišovat podstatné a nepodstatné, významné a nedůležité pro daného člověka. Kvalitativní rozdílnost osobních hodnotových orientací závisí na řadě faktorů, na osobnosti a věku jedince, na stupni a formách jeho adaptace vůči sociálnímu okolí a kulturnímu prostředí. Hlavním obsahem hodnotové orientace jsou světonázorová, filozofická, politická a morální přesvědčení člověka, jeho stabilní oddanost určitým mravním zásadám. Hodnotová orientace mladistvých je bezesporu jiná, než byla u předchozích generací, což dokazují mnohé empirické výzkumy, zabývající se běžným životem tohoto věkového období.

Hodnotová orientace mládeže se vytváří a upevňuje během socializace. Největší podíl a vliv na tomto procesu se přikládá rodinnému prostředí. Podle profesora Blahoslava Krause, se v kulturně výchovné oblasti rodinného prostředí odráží zejména:

- hodnotová orientace a dosažené vzdělání rodičů,
- životní styl rodiny a to zejména s využíváním volného času - zájmová činnost, koníčky, trávení dovolených, stravovací návyky,
- výchovný styl za využívání pedagogických prostředků, které působí při vytváření postojů dětí k ostatním lidem, vzdělávání, práci, kultuře, politice a životu vůbec.²³

Hodnoty a hodnotovou orientaci si jedinec sám na základě získaných zkušeností jiných generací, přejatých názorů, postojů, výchovy a vzdělání. Na výběru hodnot a hodnotové orientace má také vliv společnost, ve které člověk žije, to je ovlivněno politickou, ekonomickou a sociální situací. Dnešní mládež tvoří samostatnou heterogenní skupinu, která uznává své vlastní hodnoty, má svou subkulturu. To se projevuje vytvářením odlišných světových hodnot, norem a vzorců chování.

²³ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 87.

Uznání vlastních hodnot je základem celkového pozitivního sebehodnocení u mladistvých. Mnozí autoři uvádějí jako charakteristický znak mládeže idealismus a morální perfekcionismus. Idealismus mládí je spojován s nadšením a mobilizací k vysokým životním cílům. Z posledních výzkumů se ukazuje, že na prvním místě v hodnotovém přesvědčení české mládeže stojí autonomní individuum a jeho prvotním zájmem je především uspokojení vlastních zájmů. Přesah k druhým lidem již takovou roli nemá, pokud se zrovna nejedná o přátele, kteří jedinci poskytují zpětnou vazbu v podobě uspokojení sociálních potřeb. Mládež je jakýmsi odrazem v zrcadle celé společnosti, což poukazuje na to, že ve společnosti je něco špatně.²⁴

V pojetí amerického psychologa Ericha Fromma (zakladatel neopsychoanalýzy) je charakter osobnosti utvářen především hodnotovými volbami jedince, které ovlivňuje sociokulturní působení okolí. Fromm se v koncepci osobnosti věnoval mechanismům vzájemného působení psychiky a společenských determinant v procesu formování osobnosti. Psychiku a sociální strukturu jedince formuloval koncepcí sociálního charakteru, jehož podstata spočívá ve způsobech, kterými se člověk vztahuje ke světu. Ta podle něj probíhá ve dvou útvarech:

1. **Asimilace** – člověk si získává a osvojuje žádoucí věci.
2. **Socializace** – jejímž prostřednictvím si člověk vytváří vztah k druhým lidem, k sobě samému, je ochoten poskytovat péči druhým.

Pokud dojde k poruchám asimilace, projevuje se to jako:

- **receptivní orientace** – konzumní zájmy a přání určovány zvnějšku,
- **vykořisťovatelská orientace** – egoismus, ostatní lidi vnímám jako prostředek dosáhnutí svého cíle,
- **tržní orientace** – rozvíjení osobních vlastností, které jsou ekonomicky využitelné, okolí posuzují jen z pohledu tržní hodnoty,
- **hromadivá orientace** – obklopují se věcmi, pro pocit bezpečí, hromadění majetku.

²⁴ www.paidogogos.net/issues/2006.30.3.2012.

3.1 TEORETICKÉ VYMEZENÍ HODNOT

Hodnota se dá definovat jako něco, co má pro člověka určitou cenu, co přináší radost, potěšení, kvůli níž je člověk ochoten vynakládat velké úsilí, aby uspokojil své cíle. Hodnoty se vytvářejí v průběhu života člověka a jsou do značné míry ovlivňovány určitými faktory (politika, kultura, ekonomika společnosti).

Hodnoty mají také úzkou souvislost s potřebami, co je potřebné stává se také určitou hodnotou. Do systému hodnot, které představují něco žádoucího, patří i systém antihodnot. Struktura hodnot a antihodnot představuje soubor žádoucích a nežádoucích cílů, které ovlivňují celkové směřování osobnosti. Žebříček hodnot odpovídá hierarchii potřeb, jelikož potřeby motivují aktivity zaměřené na dosažení toho, co má pro jedince určitou cenu.

Hodnoty mají také souvislost s postoji. Určitý postoj k hodnotám již zaujímají děti ve své primární rodině, kde vyrůstají. Někteří jedinci se s hodnotami svých rodičů ztotožní, jiní si vytvoří opačný postoj a z původních hodnot se stávají antihodnoty, tj. toho co člověk nechce. Většinou je tento projev spojován s dospíváním, kdy se adolescent chce odpoutat a odlišit od všech autorit. Lidské hodnoty lze rozdělit podle obsahu na materiální a nemateriální, osobní a sociální, zahrnující jiné lidi, duchovní a morální hodnoty a ideály.²⁵

Člověk v životě neustále hodnotí, co je dobré, prospěšné, mravné, žádoucí nebo nežádoucí. Různí lidé mají rozličné hierarchie hodnot a cílů. Záleží na tom, které hodnoty jsou pro něj prvořadé a které pouze okrajové. Osobní systém hodnot může a nemusí být v souladu s hierarchií hodnot a cílů společnosti. Vytvoření charakteristického hodnotového systému závisí nejen na vnějších vlivech, ale i na osobnosti jedince. Získávání stabilního a vyspělého hodnotového systému je podle Eriksona důležitou částí identity v adolescenci.

²⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. s. 294-296.

Hodnotou se mohou stát sociálně uznávané předměty a ideje jako jsou hodnoty morální, estetické, ale i takové, které společnost neuznává, např. drogy, alkohol. Je mnoho definic hodnot, které vycházejí z jednotlivých myšlenkových proudů ať už je to filozofie, psychologie, sociologie či pedagogika, každá nahlíží a vyjadřuje hodnoty ze svého směru.

Z filosofického pojetí jsou hodnoty takové, které jsou potřebné a užitečné k životu, ale i takové co ctíme, obdivujeme a milujeme, vedoucí k dobru, pravdě a kráse. O lidských hodnotách se můžeme zamýšlet na úrovni duchovní, morální, citové, intelektuální, fyzické ad. Během lidského filosofování se nahromadilo mnoho otázek, které se týkaly hodnot: Co jsou hodnoty? Jaký je jejich původ? Jsou výtvorem Boha, přírody nebo člověka? Jsou hodnoty objektivní nebo je to výraz naší subjektivity? Tyhle otázky a mnoho dalších podnítilo ke vzniku samostatné filosofické nauky „axiologie“, která zkoumá podstatu hodnocení a hodnot a usiluje o jejich jednotný popis.

Otázkou hodnot se zabýval již ve vrcholném období řecké filosofie Aristoteles, který jako filozofii života označil etiku, která navázala na morálku a patří k nejstarším formám společenského vědomí. Etika (z řeckého ethos - mrav) stanovila ty nejobecnější lidské hodnoty, které platí pro všechny lidi na celém světě, zkoumá morálku nebo morálně relevantní jednání a jeho normy, zabývá se teoretickým zkoumáním hodnot a principů. Pokud jde o nejobecnější základní lidské hodnoty jako takové, existují tři velké kategorie těchto hodnot:

- **morální** - apel na vědomí, morální principy (nebývají psané, jsou předávány v rodině výchovou). Morální hodnoty zahrnují lásku k pravdě, smysl pro povinnost, toleranci, spravedlnost, závazek, svobodu, cíl, solidaritu...;
- **estetické** - hodnoty krásného, ošklivého, ušlechtilého... (specifický projev hodnotových vztahů člověka ke světu);
- **náboženské** - hodnoty, které nelze řadit k morálním ani estetickým hodnotám - např. vražda člověka je z morálního hlediska zlý čin, zločin, ale z náboženského hlediska je to hřích.

Za skutečného zakladatele filozofie hodnot je považován německý myslitel Rudolf Herman Lotze (pol. 19. století). Jeho filozofie je postavena na romanticko – náboženských základech. Je podstatou veškeré skutečnosti, její smysl a nejvyšší hodnota je tvořena bohem.

Podle Lotzeho je svět věcí, pravd a hodnot. V životě člověka hrají hodnoty nejdůležitější roli a jejich poznání má proto větší význam než kterékoliv jiné poznání. Německý filosof a sociolog Max Scheler zase ve svém tvrzení uvádí, že neexistují dva lidé, kteří chápou nějakou hodnotu stejně. Jeden vidí lépe hodnotu statečnosti; druhý hodnotu dobra a čistoty. Hodnoty, ať už jsou to duchovní ideje nebo přírodní, či umělé výtvoř, tvoří základní blaha určité sociální skupiny. Jsou základem kultury společnosti, ve které člověk žije, ovlivňují i její politiku, ekonomiku a morálku.

Scheler rozlišuje čtyři roviny hodnocení a hodnot:

1. **smyslové hodnocení** příjemného – nepříjemného;
2. **vitální hodnocení** ušlechtilého – sprostého;
3. **duchovní hodnocení** právem/neprávem, krásné/ošklivé, pravdivé/nepravdivé;
4. **hodnoty posvátné** – profánní.²⁶

V **psychologii** hodnotu chápeme jako něco, čemu člověk dává určitý význam, co pro něj má určitou hodnotu a poskytuje uspokojení jeho potřeb. Hodnoty se vytvářejí během života postupně v procesu socializace a odrážejí kulturu společnosti, v níž jedinec žije. Hodnoty jako vlastnosti objektů mají značný motivující význam, jedinec se učí tyto vlastnosti v průběhu vlastní socializace rozpoznávat a kvalifikovat.

Hodnotová orientace je tedy tradicemi a kulturou společnosti, v níž jedinec žije a rodinou, která zajišťuje přenos na následující generaci. V Maslowově pojetí představují životní hodnoty vidinu dokonalého života, pro který má smysl žít. Uspokojování těchto hodnot přináší nejvyšší radost, štěstí, jakýsi metahedonismus.

²⁶ www.meph.xixao.com/2008.4.4.2012.

Americký humanistický psycholog Abraham Maslow je nejčastěji uváděn jako autor hierarchie lidských potřeb, které zobrazoval jako pyramidu a které nelze opomenout, protože svým způsobem souvisí s hodnotami.²⁷ Teorie předpokládá vertikální řetězec potřeb, v němž musí dojít napřed k uspokojení nižších potřeb, aby mohlo dojít k uspokojení potřeb vyšších. Neuspokojení nižších potřeb je prožíváno smutkem, strachem nebo hněvem. Neuspokojení vyšších je prožíváno úzkostí a neklidem, kterou si člověk nemusí ani uvědomovat. V této teorii jsou potřeby uváděny jako:

1. **sebetranscendence** - něco, co přesahuje samotného jedince;
2. **potřeba seberealizace** - naplnit své možnosti růstu a rozvoje;
3. **estetické potřeby** - krása, harmonie, rovnováha;
4. **poznávací** - kognitivní potřeby - znalosti, sebeuvědomění;
5. **potřeba uznání, úcty** -být vážený, mít úspěch v očích jiných lidí a na tomto základě být sám sebou kladně hodnocen, osobní naplněn, sebeúcta, prestiž;
6. **sociální potřeby** - příslušnost ke skupině, potřeba lásky, sounáležitosti vedou k touze někam a k někomu patřit, být přijímán a milován;
7. **potřeba bezpečí, jistoty** - projevuje se především vyhýbáním se všemu neznámému, neobvyklému či hrozivému, bezpečí, jistota, pořádek;
8. **fyziologické potřeby** - potřeba potravy, tepla, vyměšování, spánek, sex.²⁸

Hodnoty z hlediska psychologie těsně souvisí, ale také se i liší od potřeb, motivů a postojů, zájmů i ideálů. Hodnoty tvoří základní složku naší motivace, jsou základní postoje zasahující do oblastí života, které se promítají do všech našich aktivit, pocitů a myšlenek. Vypovídají o tom, co má pro nás v životě určitou cenu, co považujeme v životě za nejdůležitější, nejpodstatnější, čeho si nejvíce ceníme, jsou jednou z nejvyšších složek řídicích mechanismů osobnosti.

²⁷ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. s. 114-115, 164.

²⁸ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. s. 113.

Pokud chceme pochopit a poznat lidskou osobnost v její celistvosti, je třeba znát:

- její vlastnosti (charakter, temperament);
- její schopnosti (co umí, předpoklady např. IQ, tvořivost);
- její motivační dynamiku – do této složky patří hodnoty, zatímco potřeby jsou společné všem lidem (všichni potřebují jíst, spát, bezpečí, lásku,...), hodnoty jsou u každého jedince individuální.²⁹

Ze sociologického pohledu hodnoty představují určité společenské standardy, kterými jsou regulovány činnosti a chování lidí ve společnosti. Hodnoty udávají, co je třeba vykonat, oceňovat, k čemu směřovat.³⁰

Obdobně na vymezení hodnot pohlížejí i kulturní antropologové. Jedním z antropologů zabývajícím se zkoumáním hodnot je Clyde Kluckhohn, hlavní zájem soustředil na zkoumání charakteristických hodnotových orientací různých kultur.

Názory a postoje seskupil do pěti klíčových otázek:

1. **lidská přirozenost** - lidé jsou dobří, špatní, různí;
2. **vztah k přírodě** - podřízený, panující, harmonický;
3. **vztah k času** - důraz na minulost a tradice, na přítomný okamžik, na budoucí prospěch);
4. **hodnocení aktivity a pasivity**;
5. **typ společenských vztahů** - hierarchické, kolektivně rovnostářské, individualistické;

Americký sociolog Talott Parsons a americký kulturní antropolog Clyde Kluckhohn zastávají názor, že hodnoty nelze chápat jako chtěné věci, nýbrž jako představy o žádoucím. Z těchto výzkumů a zkušeností se ukazuje, že hodnocení různých lidí se shoduje nebo dokonce je stejné, pokud tito lidé jsou součástí stejné kultury a patří do téže společnosti.

²⁹ www.grafologii.blogspot.com/2009/05/psychologie-hodnot.15.4.2012.

³⁰ CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Votobia, 2004. s. 354.

Hodnocení člověka je tedy značně ovlivňováno výchovou a kulturou, v níž žije a soustava hodnot je naopak charakteristikou dané kultury. Hodnota je explicitně nebo implicitně pro individuum či skupinu charakteristické hledisko žádoucího, ovlivňující volbu způsobu chování, jeho prostředků a cílů.³¹

Pedagogika definuje hodnotu jako míru či důležitost, kterou jedinec přikládá daným věcem, jevům, symbolům nebo lidem, stanovuje základní zákonitosti výchovně vzdělávací soustavy, která upevňuje staré společenské hodnoty a pomáhá při vytváření nových. Pedagogická kultura hlavní smysl výchovy vidí v přetváření lidského individua v osobnost kulturní.

Základem pedagogické kultury je přesvědčení, že pojitkem při odhalování lidských životních faktů je vztah ke kulturním hodnotám, ke kterým člověka může nasměrovat pouze výchova.

Za příklad uceleného pedagogicko – antropologického systému se dá uvést zajímavá koncepce klasifikace hodnot, která se zabývá třemi dimenzemi osobnosti, ve kterých člověk prožívá sebe a svět:

1. **dimenze biologická, přírodní**, (přírodní hodnoty);
2. **dimenze společenská, civilizační** (civilizační hodnoty);
3. **dimenze osobnostní, kulturní** (kulturní hodnoty).

Přírodní hodnoty:

- a) **životní vitální hodnoty** – odpovídají potřebám přírodní podmíněnosti a existence. Jsou výrazem tendence udržet, prosadit, uchovat a rozvinout lidský život. Tyto podmínky člověk pociťuje nejvíce, neboť dávají možnost a předpoklad pro uskutečnění veškerých hodnot;
- b) **sociální hodnoty** - vyplývají z přírodou daného vztahu člověka k druhým lidem a k sobě samému mezi nimi (hodnoty vyplývají z lidských potřeb asociace, družnosti, vzájemnosti, potřeby uplatnit se, být uznáván).

³¹ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. s. 131.

Civilizační hodnoty – podmínkou a výsledkem společenské organizace (od tlupy, rodů, rodin, národů, států a právnímu zřízení). Civilizační hodnoty zbavují člověka bezprostřední závislosti na přírodě a umožňují člověku vytvářet materiální hodnoty. Jsou výsledkem společenské organizace, komunikace, výroby a směny.

Duchovní hodnoty – tyto hodnoty utváří potřebu hledat podstatu a smysl, zdůvodnění, řád autentického lidského života, pravdu, krásu, svobodu a uvědomělou lidskou bytost.³²

³² KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: Manacom, 1996, s. 72-73.

3.2 HODNOTY, HODNOTOVÁ ORIENTACE, JEJICH TYPOLOGIE A VÝZNAM

Kategorie hodnot tvoří u zralé osobnosti hierarchicky uspořádanou strukturu. Různí lidé mají rozličnou hierarchii hodnot a svých cílů podle toho, které hodnoty a cíle staví do popředí a které mají pro něj jen okrajový význam. Životní styl a činnost člověka určuje hodnotová orientace, která vyjadřuje smysl jednání s určitým cílem. Hodnotové vědomí spojuje osvojené i osobní životní zkušenosti a tendence individua a souvislost s jeho subjektivním obrazem světa.

Hodnotovou orientaci nelze ztotožňovat s hierarchií hodnot, neboť v opravdovém životě člověka se hodnoty mění podle životních situací, do kterých se člověk dostává. Pokud se jedinec do takovýchto situací dostává, pak přehodnocuje, která hodnota je více důležitá, důležitější. Jestli je to rodina nebo kariéra, peníze nebo zdraví. *Důležitým kritériem transformace člověka jako biologického individua ve společenskou lidskou bytost je transformace hodnotového systému.*³³

O hodnotách se často předpokládá, že jsou zdrojem postojů a přesvědčení, které se vztahují k určitým objektům. Z pohledu psychologie se dá o hodnotách zamýšlet z několika pohledů:

- **hodnoty jako obecné cíle** – hodnoty, o které člověk usiluje, mají pro něj určitý smysl např. štěstí, zdraví, mír, rodina ad. Polsko-americký sociální psycholog Milton Rokeach, popisuje tyto hodnoty jako instrumentální;
- **hodnoty jako prostředky**, prostřednictvím těchto hodnot dosahujeme pro sebe něčeho významného např. vzdělání, postavení v zaměstnání, poctivé jednání;
- **hodnoty, kvůli nimž jsme ochotni něco udělat nebo obětovat.** Může to být např.: požitek z kouření /nebo odmítání kouření, kniha jako zdroj zábavy/ nebo vzdělání;

³³ NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998. s. 42.

- **hodnoty jako kritéria**, na základě těchto hodnot posuzujeme, oceňujeme různé věci, události světa. Toto pojetí hodnot představuje hodnotovou orientaci v užším a specifickém smyslu slova.³⁴

V souvislosti s typologií hodnot bych chtěla uvést členění hodnot některých autorů. Klasickým vzorem posuzování typů hodnotových zaměření je známá typologie hodnotových orientací německého idealistického psychologa a pedagoga Edvarda Sprangera. Podle této typologie se kulturní aspekty životního prostředí uplatňují v šesti hodnotových útvarech, tyto typy poznání vyjadřují duchovní principy, pravdu, lásku k lidem, moc, užitek „peníze“ a boha „moudrost“.

Spranger rozlišuje šest typů lidí podle upřednostňování některého z těchto aspektů osobnosti:

1. **Teoretický typ** – jeho hlavní hodnotou je poznání a pravda (abstraktní, vědecké, filozofické přístupy ke světu).
2. **Ekonomický typ** - jeho cílem je sebezáchova, hodnotou je užitečnost (spokojení fyzických potřeb, mít se dobře, bohatství, dosáhnout komfortu).
3. **Estetický** - jeho cílem je hledání harmonie, hodnotou je krása (život vnímá jako subjektivní hru obrazů a proudů emocí).
4. **Sociální** - jeho cílem je konání dobra, hodnotou je láska k lidem, touží pomáhat druhým, bývá altruistický, humánní.
5. **Politický** - jeho cílem je ovládnutí druhých, hodnotou je moc, touží vládnout, vést, podřít si druhé a učinit j na sobě závislými.
6. **Náboženský** - jeho cílem je sebezpřesah, hodnotou je jednota s Bohem, lhostejný k materiálním hodnotám.³⁵

³⁴ SMÉKAL, V. Pozvání do psychologie osobnosti, člověk v zrcadle vědomí a jednání. Brno: Barrister §Principal, 2004. s. 256.

³⁵ SMÉKAL, V. Pozvání do psychologie osobnosti, člověk v zrcadle vědomí a jednání. Brno: Barrister §Principal, 2004. s. 257-258.

Hodnotové orientace jako vysoce zobecnělé motivy lze rozlišovat podle základních směrů orientace:

- **autoletické** - mající účel sám v sobě, nebo v Já;
- **heteroletické** – směřují ke zvýznamňování druhých;
- **hyperletické** – zaměřené na nadosobní cíle.

Rakouský neurolog a psychiatr *Viktor Emil Frankl* spatřuje v touze po smyslu a jejím zakotvení v osobních hodnotách hlavní sílu duševního života. Zdůrazňuje vědomí odpovědnosti člověka za volbu vlastní životní cesty. Hodnotové kategorie roztřídil do třech okruhů, které prezentoval jako:

- **tvůrčí hodnoty** (aktivita, produktivita), smysl hledáme prostřednictvím naší práce a aktivity, prostředek k životní naplněnosti, štěstí a cíle;
- **zážitkové hodnoty** - (emocionalita), smysl hledáme pře estetické prožitky, tedy něco prožít, milovat;
- **postojové hodnoty** (hrdinský postoj, vzdor ducha), schopnost nalézt nějaký smysl, postoj.

Americký psycholog C. R. Rogers rozděluje hodnoty na:

- a) **fyziologicky operativní** – jsou spojeny s činností organismu, rozhodující je zde tělesný zážitek libosti – nelibosti,
- b) **sociálně uznávané** – jsou vyjádřením požadavků určitého kulturního prostředí, v němž se jedinec nachází např. projevy slušnosti, kázně, mravnosti. Dítě je nuceno tyto hodnoty akceptovat, o čemž bylo poučeno jako o správném,
- c) **obecně univerzální (nadosobní)** - dospívající si začínají uvědomovat rozpory v pojetí hodnot různých skupin (altruismus ve škole - egoismus doma).³⁶

³⁶ ČAČKA, O. Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika. Brno: Doplněk, 1997. s. 344-349.

3.3 HODNOTOVÁ ORIENTACE MLADISTVÝCH V SOUVISLOSTI S ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST

Na hodnotovou orientaci lze pohlížet jako na určitý žebříček, systém přijatých, uznávaných a preferovaných hodnot člověka. Hodnoty nelze chápat zcela odděleně, protože vždy tvoří uspořádané soustavy hierarchie hodnot. Hodnotová orientace je určité uspořádání hodnot, které vyjadřuje, čemu člověk v životě dává přednost, co je pro něj významné. Hodnoty si člověk dlouhodobě utváří v průběhu socializace na základě osobních zkušeností, prožitků a vlastností, zároveň při utváření hodnotové orientace je člověk ovlivněn hodnotovou orientací jiných osob (jeho vzorů, populárních osobností, vlivem médií).

O hodnotách se mluví také v souvislosti užitečnosti a neužitečnosti hodnot (nezbytné statky/luxusní zbytečné statky), jako o paradoxu hodnot. Paradox hodnoty je rozpor v tom, že životně nezbytné statky, tj. např. voda, mají nízkou cenu, oproti luxusním zbytečným statkům, např. drahokamy, mající vysokou cenu. Za klasického představitele skotského osvícenství, zabývající se tímto paradoxem je považován Adam Smith.³⁷

V dnešní uspěchané konzumní společnosti je pro mnoho lidí důležitější něco mít, vlastnit, než něco zažívat. Lidé ztrácejí interní vztah ke skutečným hodnotám. Hmotné statky se ukazují jako důležitější, významnější, než někým být či něco umět. Každý jedinec potřebuje k naplnění životního štěstí něco jiného, pro někoho je to láska rodina, pro druhého to může být moc a peníze. Lidé označují štěstí nejrůznějšími stavy:

- bezprostřední radost a opojení, ohromující úspěch;
- navrácení zdraví, stav kdy netrpí;
- jistotu a bezpečí, sytost, majetek, peníze, moc či postavení;
- příznivé životní podmínky, kdy lze bez frustrací uskutečňovat své záměry a cíle;
- poznání, tvoření, ctnost, etické aspekty života.³⁸

³⁷ www.cs.wikipedia.org/wiki/hodnoty 6. 4. 2012.

³⁸ ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*. Brno: Doplněk, 1997. s. 352.

Jsou mnohá hlediska životní spokojenosti vázána nejen na biologické a sociální okolnosti, ale související i s vyspělejšími aspekty osobnosti. Osobní štěstí spočívá bezesporu ve vlastním naplňování životních hodnot. Hodnoty se vztahují k vlastnímu bytí, stávají se součástí sebepojetí a s nimi jsou pak spojovány centrální postoje. Jedinec si vytváří obraz toho, jakým má být, vytváří se individuální hierarchický systém hodnot od nejvyšších k nejnižším.

Životní spokojenost mladistvých souvisí s mnoha aspekty, jako přání být úspěšný, mít společenskou prestiž, partnerský vztah nebo být užitečný. Mladiství, spokojeni se svým životem usilují o potvrzení osobní sociální hodnoty. Ti mladiství, kteří se necítí dobře, a nejsou s vlastním životem spokojeni, nepřikládají společenskému ocenění takovou důležitost.³⁹ Pocit pohody a štěstí ovlivňuje mnoho činitelů, které do značné míry ovlivňují životní spokojenost, patří sem bezesporu zdraví, důležité události, situační vlivy, sociální a kulturní vlivy.

Vývojovým úkolem v období adolescence je najít vlastní identitu a přechod z adolescence do dospělosti. Tyto aspekty přinášejí určité požadavky, obtížné situace, s tím bývají spojeny i každodenní problémy. Do jaké míry bude tato mládež cítit životní spokojenost, závisí na mnoha okolnostech, na společensko-ekonomických podmínkách, vnímanou životní úrovni, možností seberozvoje, vědomím vlastního vlivu na svůj život, kvalitními vztahy s rodinou, vrstevníky a ostatními lidmi.

Z některých výsledků mezikulturálních studií se ukazuje, že pocit pohody u adolescentů klesá. Být v pohodě, má v období adolescence určitý význam. Jde o období zvýšené sebereflexe a vyšší citlivost k vlastním pocitům. Subjektivní pohoda představuje radost, životní spokojenost, uvolnění, zdraví, štěstí aj. K pocitu spokojenosti přispívá také odhad důsledků vlastního jednání. Řada výzkumníků se shoduje, že v rámci životního prostředí se nalézají pořadí faktorů, které ovlivňují naplnění životní spokojenosti a štěstí:

- sociální vztahy „láska“;
- pracovní podmínky „práce, zaměstnání“;
- životní standard „hra“.

³⁹ MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 136.

Výzkumné studie mnohdy potvrzují to, co vidíme kolem sebe. Velké sociální propady mnoha rodin, chaotická politika, manipulace masmédií. Faktory, které bezprostředně zasahují do každodenního života nejen dospělých, ale i mládeže.

Vlivy, které se projevují na životní spokojenosti a uspokojování osobních potřeb. Současné výzkumy hodnotové orientace také ukazují, že u těchto mladistvých dlouhodobě převažují hodnoty jako je rodina, přátelé a známí, volný čas, práce. V porovnání s ostatními státy se u nás, ale projevuje nízký zájem o politiku a náboženství.

Je zaznamenán nárůst hedonismu, konformismu, rovnostářství a nihilismu. Hédonismus u mládeže jako výhradní soustředění na vlastní radosti, požitky, či prožitky, které mohou přivodit stav, kdy vzniklé nepříznivé okolnosti zapříčiní zablokování další snahy o jakoukoli životní naplněnost. Zmenšuje se také zájem občanského angažování se v politice. Klesá preference svobody vůči bohatství.

Adekvátní adaptovanost v základních oblastech životních aktivit (sociální vztahy „láska“, pracovní podmínky „práce“ a životní standart „hra“), včetně vyváženého rozložení životní energie vůči nim, se ukazuje být významným činitelem k pocitu životní spokojenosti, naplněnosti, štěstí, ale i duševního zdraví a normality.⁴⁰

Frankl, který se mimo jiné zabýval problémem sebevražd školní mládeže, vidí v člověku bytost hledající smysl života. Podle něj jsou tři možnosti jak dát svému životu smysl:

- **činem, který si vytyčíme;**
- **dílo, které vytvoříme;**
- **setkání a láska.**

⁴⁰ČAČKA, O. Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika. Brno: Doplněk, 1997. s350-355.

SHRNUTÍ

Životní styl a činnost člověka určuje hodnotová orientace, která vyjadřuje smysl jednání s určitým cílem. Stále větší význam v období adolescence nabývá sebedefinování, tj. hodnotová a světonázorová orientace. Hodnotové vědomí spojuje osvojené i osobní životní zkušenosti.

Na hodnotovou orientaci lze pohlížet jako na určitý žebříček, přijatých, uznávaných a preferovaných hodnot člověka.

Hodnotová orientace je určité uspořádání hodnot, které vyjadřuje, čemu člověk v životě dává přednost, co je pro něj významné.

Hodnoty si člověk dlouhodobě utváří v průběhu socializace na základě osobních zkušeností, prožitků, vlastností a je ovlivněn i hodnotovou orientací jiných osob.

Každý jedinec potřebuje k naplnění životního štěstí něco jiného, pro někoho je to láska rodina, pro druhého to může být moc a peníze. Lidé označují své životní štěstí nejrůznějšími stavy.

Problém hodnot a hodnotové orientace mladistvých je důležitý především v tomto období, proto je velmi důležité se touto otázkou zabývat. Podle hodnotové orientace dospívající mládeže se podle výzkumů dá do určité míry vystopovat, jak bude současná společnost vypadat za několik let.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. KVANTITATIVNÍ VÝZKUM HODNOTOVÉ ORIENTACE A ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI MLADISTVÝCH

V této bakalářské práci se v teoretické části zabývám hodnotovou orientací a životní spokojeností mladistvých – období pozdní adolescence 15-20 let. Součástí této práce je také sociologický výzkum, zaměřený na zjištění vztahu k životním hodnotám těchto mladistvých. Výzkumným cílem mé práce je zjistit, za využití kvantitativního výzkumu:

- Jaké hodnoty u těchto mladistvých převyšují, které jsou pro ně prvořadé;
- Jaká je hodnotová orientace těchto mladistvých;
- Které hodnoty tito mladiství považují za své budoucí cíle, pro naplnění své životní spokojenosti.

Kvantitativní výzkum je zaměřen na mladistvé, kteří navštěvující střední odborné učiliště „Obchod a služby“ v okrese Vyškov. Ke zjištění výzkumného cíle jsem si vybrala dotazníkovou metodu – dotazník vlastní konstrukce. Dotazník je anonymní a skládá se z okruhu 15 otázek. Smyslem výzkumu je nejenom zjistit vytýčené cíle, ale také ověřit adekvátnost zvolené techniky a otázek ve vztahu ke stanoveným hypotézám, pochopení otázek ve vztahu k respondentům.

Závěrem je nutné podotknout, že tímto malým výzkumem a tak v krátkém časovém úseku nelze udělat zásadní závěry vzhledem k odpovědím na hodnoty, hodnotovou orientaci a životní spokojenost mladistvých. Tento kvantitativní výzkum poskytuje jen nepatrný náhled do dané problematiky.

4.1 STANOVENÍ VÝZKUMNÉHO CÍLE – OTÁZKY A HYPOTÉZY, VÝBĚR RESPONDENTŮ

Cíle výzkumu

1. hlavním cílem této práce je zmapovat hodnotovou orientaci mladistvých v souvislosti s životní spokojeností (pozdní adolescence 15-20 let), jedná se o respondenty střední školy obchodu a služeb. Zjištění bude provedeno dotazníkovou formou;
2. zjistit, které hodnoty jsou pro mladistvé v životě nejdůležitější, postoj mládeže k rodině, lásce a materiálním hodnotám, co pro mladistvé znamená životní spokojenost v souvislosti s preferovanými hodnotami a zda jsou rozdíly v hodnotové orientaci dívek a chlapců;
3. posledním úkolem stanoveným na počátku je potvrzení či vyvrácení tří stanovených hypotéz.

Otázky a hypotézy

Okruh č. 1 – otázky (1-2) informativního charakteru, které zjišťují pohlaví a věk respondentů, typ školy, kterou navštěvují.

Okruh č. 2 – otázky (3-14) zjišťující postoj a důležitost uvedené hodnoty v životě respondenta. U každé otázky je uveden jeden pojem, k němuž je přiřazena desetibodová hodnotová škála. Respondent nejdříve vlastními slovy uvede, co pro něj hodnota znamená a pak ohodnotí důležitost na škále od 1-10 „1 znamená nejmenší důležitost a 10 největší“.

Okruh č. 3 – otázka (15) otevřená s volnou možností odpovědi. Otázka se vztahuje k vybraným životním hodnotám – životním cílům.

- **Hypotéza H1:** v hodnotovém žebříčku chlapců bude hodnota rodina na stejném stupni jako u dívek;
- **Hypotéza H2:** v hodnotovém žebříčku chlapců bude hodnota finančního zajištění na stejném stupni jako u dívek;
- **Hypotéza H3:** v hodnotovém žebříčku chlapců bude hodnota láska na nižším stupni než tato hodnota u dívek.

Výběr respondentů

Výzkumný vzorek je zaměřen na mladistvé, pozdní adolescenci. Toto vývojové období bývá ohraničeno věkovou hranicí 15 -20 (22) let, někdy je ukončení tohoto období uváděno i později. Věková hranice odpovídá věku naší středoškolské mládeže, což také odpovídá zaměřením na respondenty v dotazníku, kde se jedná o věkovou hranici 16 -18 let. Výběr oslovených středních škol byl záměrný, neboť věková hranice respondentů zapadá do období mladistvých (pozdní adolescence). Výběrovým kritériem byla demografická lokalita okresu Vyškov.

Při sběru dat jsem oslovila tři střední školy z Vyškovského okresu, z nichž pouze jedna vyslovila souhlas se spoluprací na výzkumu, a to s upozorněním, že žáci nejsou ochotni dotazníky vyplňovat a tak se může stát, že se vrátí zpět nevyplněné nebo vůbec. Jednalo se o střední odborné učiliště obchodu a služeb. Celkem bylo pro respondenty přichystáno 90 dotazníků. Vzhledem k nelibosti mladistvých vůči vyplňování dotazníku se 20 dotazníků nevrátilo vůbec, 9 dotazníků se vrátilo prázdných. Celkově výzkumný vzorek zahrnuje 61 respondentů, z nichž 28 je chlapců a 33 dívek.

4.2 METODY VÝZKUMU A ZPRACOVÁNÍ DAT

K empirickému výzkumu pro poznávání hodnotové orientace mladistvých v souvislosti s životní spokojeností jsem se rozhodla použít dotazník vlastní konstrukce. V první části se jedná o popisnou analýzu hodnotové orientace mladistvých a druhá bude hledat odpovědi na stanovené výzkumné otázky. Dotazník je metodou pro sběr dat pomocí písemných otázek, pro různé typy výzkumu. Dotazník se skládá ze série otázek, jejichž cílem je získat názory od respondentů. Pro tuto metodu jsem se rozhodla i já.

Dotazníková metoda kvantitativního výzkumu označuje výzkum, který se zaměřuje na to, jak jednotlivci a skupiny nahlízejí, chápou a interpretují svět. Vyznačuje se několika zásadními výhodami, jako je možnost sběru dat od většího počtu respondentů, kteří mohou reagovat na otázky jednoduchými způsoby, což je zaškrtování odpovědí, vypisování vlastních názorů a myšlenek, označování důležitosti přikládané jednotlivým položkám na číselné škále, anonymita apod.

Dotazník použitý v této práci je sestaven samostatně, vlastní konstrukce, s využitím teoretických informací získaných z odborné literatury a ze seminářů metodologie absolvovaných během vysokoškolského studia. Data byla posbírána celkem od 61 respondentů (28 chlapců, 33 dívek). Dotazník každý respondent vyplnil samostatně a anonymně za účasti vyučujícího, který dotazníky předkládal. Dotazník obsahoval písemné sdělení, že informace budou použity pouze pro účely zpracování bakalářské práce. V dotazníku bylo použito 15 otázek, které byly rozděleny do tří okruhů, z nichž každý byl uveden krátkým vysvětlením jak tyto okruhy zpracovat.

4.3 ANALÝZA A VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ

Dotazníkové otázky jsou zpracovány do grafů, které jsou také znázorněny. Ke každému grafu je krátký komentář a popis výsledků hodnotové orientace a životní spokojenosti mladistvých. Interpretace a shrnutí.

Okruh č. 1 (obsahuje dvě otázky) - informativní otázky týkající se pohlaví respondentů a označení školy jsou shrnuty v grafu s popisem.

Okruh č. 2 (obsahuje 12 otázek) - každá přiložená životní hodnota je vyjádřena průměrnou hodnotou podle počtu jednotlivých odpovědí označených na hodnotové škále. Uvedená data jsou znázorněna grafem se stručným popisem

Okruh č. 3 – v okruhu číslo 3 je zastoupena pouze jedna otevřená otázka č.15: Co pro tvou osobu znamená životní spokojenost? Tato otázka má být vyjádřením životních cílů, které naplňují člověka, aby se cítil šťastný. Otázku jsem položila pouze jednu tohoto formátu neb se do ní dá zařadit velká škála odpovědí.

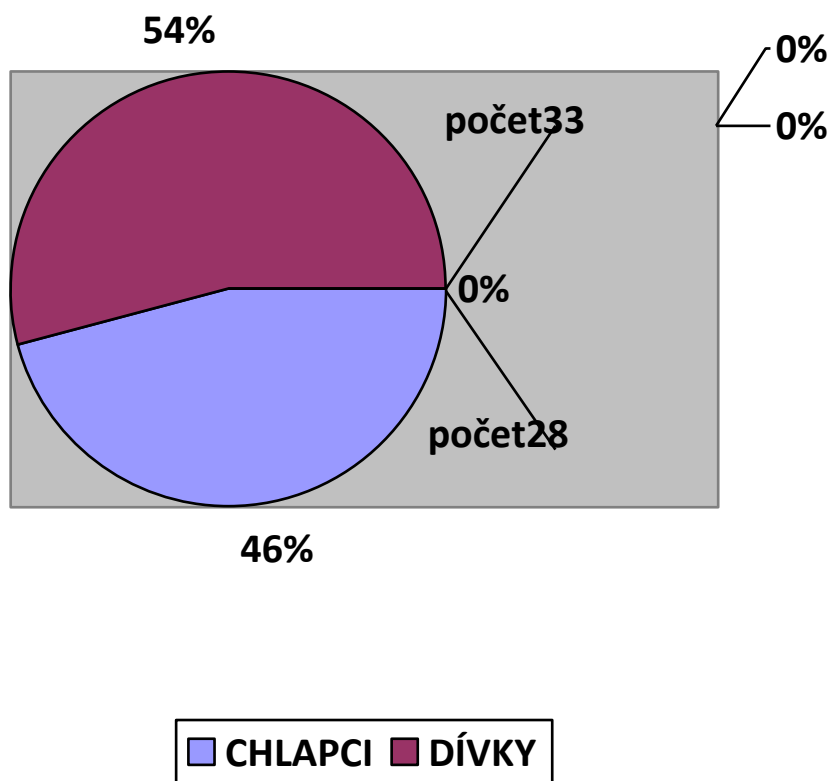
Vlastní šetření a interpretace výsledků

Popis výsledků empirického výzkumu

Komentář ke grafu č. 1:

V souboru je celkem 61 respondentů. Počet zastoupení mladistvých v dotazníkovém šetření výzkumu je 28 chlapců a 33 dívek ve věku 16 let – 18 let.

GRAF Č. 1. SOU OBCHODU A SLUŽEB

Komentář ke grafu č. 2:

Respondentům bylo v dotazníku předloženo 12 otázek, které jsou vyjádřením jejich hodnotové orientace. Graf vyjadřuje rozdělení preferovaných hodnot podle pohlaví (chlapců 28, dívek 33), část hodnot nebyla respondenty označena a zůstala prázdná (výsledek je tedy průměrem zodpovězených otázek/k počtu respondentů). Pořadí a preferenci hodnot v hodnotovém žebříčku, označené respondenty na škále důležitosti „nejmenší a největší důležitost“, bychom mohli shrnout v sestupném sledu:

Chlapci:

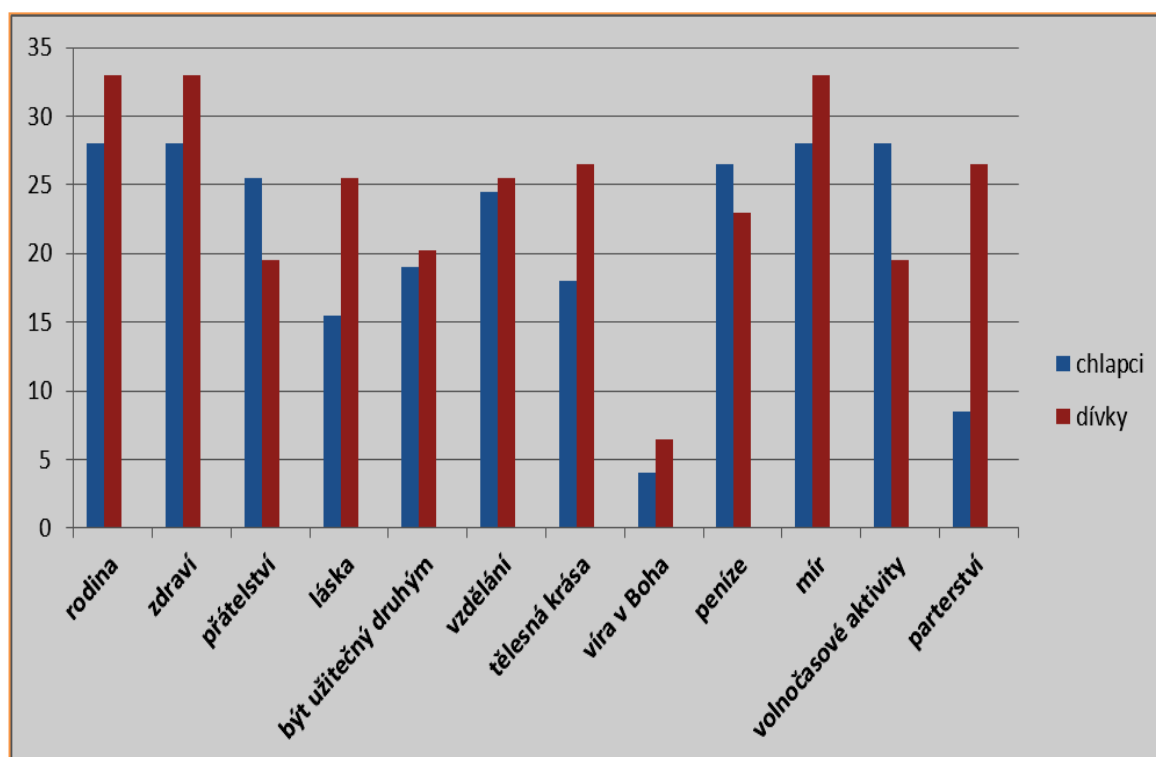
1. zdraví, rodina, mír
2. volnočasové aktivity
3. finanční zajištění
4. přátelství, vzdělání
5. být užitečný druhým, partnerství
6. tělesná krása, láska
7. náboženství

Dívky:

1. zdraví, rodina, mír
2. tělesná krása, vzdělání
3. láska, partnerství, finanční zajištění
4. finanční zajištění
5. být užitečný druhým, přátelství
6. volnočasové aktivity
7. náboženství

GRAF č. 2

HODNOTOVÁ ORIENTACE MLADISTVÝCH Z POHLEDU DÍVEK A CHLAPCŮ

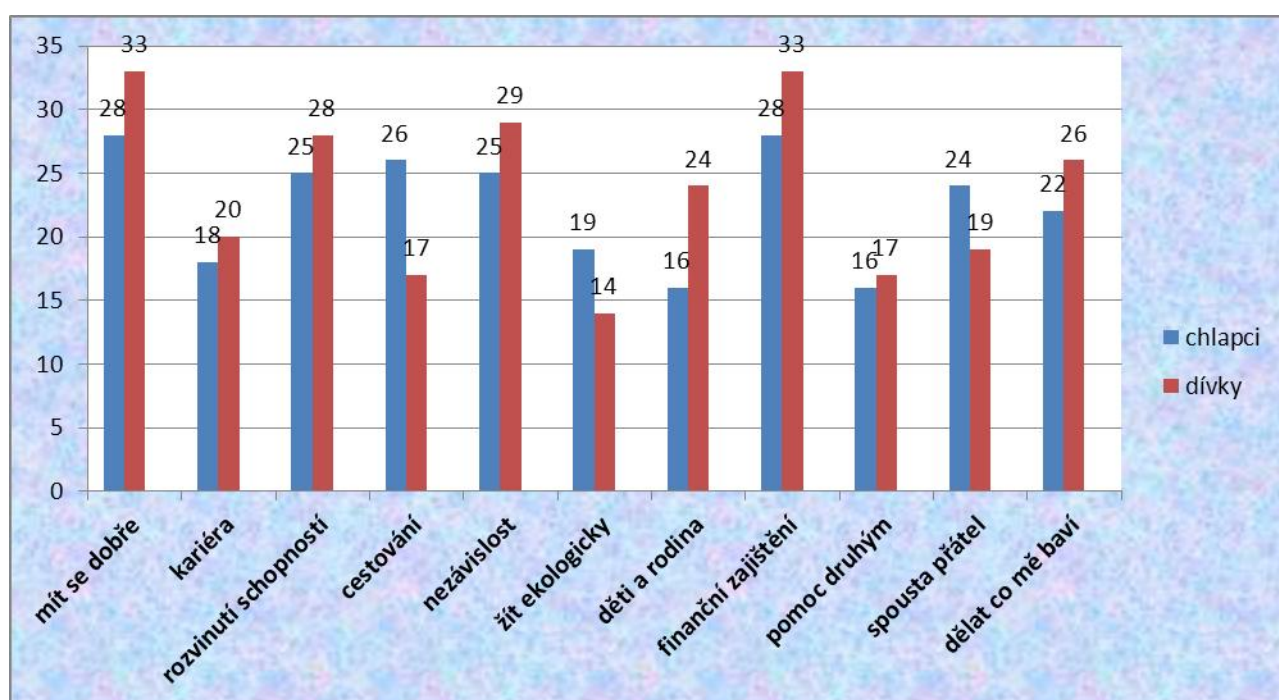
Celkové zastoupení respondentů 61 / z toho dívek 33 / chlapců 28

Komentář ke grafu č. 3:

Graf vyjadřuje průměrné zastoupení jednotlivých hodnot z okruhu 3 - otevřené otázky č. 15. - **Co pro tvou osobu znamená životní spokojenost?**. Otázku jsem záměrně položila jen jednu, je vyjádřením životních cílů v životě člověka, naplnění životní spokojenosti jedince. Životní cíle jsou zpracovány a zařazeny podle volně vyjádřených odpovědí respondentů.

GRAF č. 3

ŽIVOTNÍ CÍLE MLADISTVÝCH

Interpretace a shrnutí

Snahou této pasáže je celkové shrnutí a interpretace výzkumu, který byl proveden za účelem potvrzení či vyvrácení hypotéz a splnění cílů daných v úvodu praktické části.

HODNOTY	DÍVKY/hod. škála/	CHLAPCI/hod. škála/
Zdraví	10	10
Rodina	10	10
Mír	10	10
Přátelství	7	9
Vzdělání	9	8
Peníze	8	8
Volnočasové aktivity	6,3	7,8
Být užitečný druhým	6,6	5,5
Partnerství	8,6	5,3
Láska	8,3	4,2
Tělesná krása	8,9	4,8
Náboženství	2,3	1,5

Zdraví, rodina, mír

Tyto hodnoty byly uvedeny respondenty na nejvyšším stupni v hodnotové škále důležitosti u chlapců i dívek stejně (10). **Rodina** je považována za velmi důležitou hodnotu, vychází to i z krátkých odpovědí mladistvých (rodina je pro mě důležitá/rodina pro mne zajišťuje pohodlí/finance/stará se o mě/mají mě rádi/pomáhají/mám kde bydlet/mám co jíst/rodina je základ života/bez rodiny to nejde/rodina je důležitá). **Hodnota zdraví** je pro mladistvé něco, bez čeho se nedá dosáhnout určitých cílů (jsem-li zdravý, můžu sportovat/ můžu dělat jakékoli aktivity/ mám větší možnosti v práci/ větší možnosti v životě/nejsem omezován v pohybu/bez zdraví není nic). **Mír** mladiství popisují jako ideální stav, i když někteří uvádějí, že ve světovém měřítku je nereálný, utopický (bez míru není nic/ mír nelze dosáhnout všude, je mnoho bohatých kteří se nudí/ někteří válčí za účelem získání ropy/celosvětový mír nebude nikdy/kdyby nebylo chamtivosti, bude mír všude).

Vzdělání, mít hodně peněz

Hodnoty se řadí v pořadí důležitosti na druhé místo v hodnotové škále u chlapců i dívek (8-9). **Vzdělání** - hodnotu mladiství považují důležitou především z pohledu profesního uplatnění a osamostatnění se v životě (osamostatnění se od rodičů/ soběstačnost/profesní uplatnění/kariéra/něčemu se naučit/ větší možnosti/rozhled). **Peníze**, materiální hodnoty pro mladistvé znamenají především pokrytí jejich výdajů na volnočasové aktivity, finanční zabezpečení, uspokojování vlastních potřeb, někteří vidí osamostatnění se od rodičů (chci mít tolik peněz, abych si mohl užít života/finanční zabezpečení pro mou rodinu/ cestování/ samostatné bydlení/bez peněz nejde žít/peníze na vzdělání v zahraničí/ samostatnost/nezávislost/když mám hodně peněz, můžu si dělat co chci/koupit si co chci/neomezovat se/ mít se fajn). Tady se potvrzují některé názory současných výzkumů hodnotové orientace současné mládeže „vedeno i v teoretické části“ - zaznamenán nárůst hédonismu, konformismu. Hédonismus u mládeže jako výhradní soustředění na vlastní radosti, požitky, či prožitky, které mohou přivodit stav, kdy vzniklé nepříznivé okolnosti zapříčiní zablokování další snahy o jakoukoli životní naplněnost. Klesá preference svobody vůči bohatství.

Přátelství

Hodnotě přátelství přiřkládají větší váhu chlapci než dívky. Chlapci (9) označují přátelství za velmi důležité, zde se potvrzuje potřeba identifikace adolescentů v tomto vývojovém období (s přáteli je dobrá zábava/ samotnému je smutno/ rozumějí co říkám/máme stejné zájmy/dá se s nimi povídat o všem/ máme společnou řeč/ hudba/záliby). Dívky (7), které označily hodnotu o dva stupně níže, přátelství takovou váhu již nepřikládají (přátelé nejsou špatní, ale obejdu se i bez nich/raději jsem s přítelem/ mám přítele/mám moc učení, nemám čas na přátele/ s přáteli je dobrá zábava/když se chci pobavit, jdu s partou/ ad.).

Partnerství, láska tělesná krása

Těmto hodnotám přiřkládají větší váhu především dívky (8,6) – (láska je můj přítel/vše/přítel na kterého se můžu spolehnout/životní partner/láska pro mne znamená nejvíc na světě/hodnota partnerství znamená lásku na celý život-oporu/ hodnota krása je důležitá všude/když dobře vypadáte, máte větší šance/krásný člověk to má lehčí ad.).

Chlapcům (4,8) se tyto hodnoty jeví jen jako potřeba sexuálního vyžití, vyplnění potřeby, to se dá vyhodnotit z některých jejich odpovědí (láska - chřipka v posteli „týden s ňou ležím v posteli a pak se jí zbavím“/ láska je průvan v peněženke/než ženskou raději psa, vyjde levněji a je věrný/láska je tělesná potřeba/sex/zábava/nuda/ /ženit se nebudu/bez ženský-svoboda/. Krásu chlapci nepovažují za nijak důležitou (krása je pro hlupáky/krása není vše/tělesná zdatnost je lepší než krása/duševní je lepší) Uvažování o partnerství se chlapcům jeví jako nezajímavé, předčasné (jsem mladý, nemám čas o tom přemýšlet/partnerství není v módě/ na co partnerství stejně se za rok rozvedou ad.). Myslím, že tento výsledek není nic neobvyklého vzhledem k věku a vzhledem k tomu, že dívky dozrávají rychleji než chlapci, biologicky i psychicky. Jejich základní zaměření se mění dříve než u chlapců.

Volnočasové aktivity

Hodnota má vyšší stupeň na hodnotové škále u chlapců (7,8), uvádějí mnoho různých sportovních aktivit: fotbal, fitness, kuželky, někteří uvádějí sex, počítač, diskotéky, hudba, skate, taxec, parkour, ad. Dívky (6,3) uvádějí jako volnočasové aktivity brigády, učení, starání se o zahradu, chození na procházky, přítele, zpěv, tanec, hudba, ad. Tady se dá opět konstatovat, že dívky jsou zralejší a je tam vidět větší odpovědnost. Chlapci se chtějí prostě jen bavit, užívat si.

Být užitečný druhým:

tato hodnota z části zůstala nezodpovězena, a pokud ano tak většina spatřovala v této hodnotě pomoc rodičům, prarodičům, sourozencům, kamarádům a charitu. Být užitečný druhým je hodnota, která určuje sociální orientaci, vyjadřuje vztah člověka k člověku, tady se podle nižšího ohodnocení dá říci, že mladiství jsou zaměřeny více na sebe.

Žít podle náboženských zásad:

podle škály odpovědí získalo náboženství nejnižší význam na hodnotové škále jak u chlapců (1,5) tak u dívek (2,3) - Bůh není, jsem nevěřící, ateista, náboženství je plné lží, náboženství je plné pedofilů, věřím sám sobě/mám své zásady, kdyby byl Bůh už by tu někteří nebyli, věřím, v co chci, žiji podle svého přesvědčení.

V teoretické části se již píše o tom, že z prováděných sociologických výzkumů vyplývá, že v porovnání s ostatními státy se u nás projevuje nízký zájem o náboženství, což potvrzuje i toto šetření. Mimo jiné se v odpovědích promítají poslední medializované aféry v církvi, což poukazuje na skutečnost, že ani těmto mladistvým to není lhostejné.

Co pro tvou osobu znamená životní spokojenost?

Poslední otevřená otázka je zaměřena na hodnotovou orientaci mladistvých v souvislosti s jejich životní spokojeností. Ukazuje životní cíle podle získaných odpovědí, které jsou pro respondenty důležité pro naplnění jejich životní spokojenosti.

Podle vyjádřených odpovědí od respondentů jsem tyto odpovědi zařadila pod zobrazené hodnoty v grafu. Získané odpovědi potvrzují mnohé názory a výklady autorů, zabývající se touto problematikou. Mládež vidí svou životní spokojenost především v naplnění svých životních cílů, kterých by chtěli dosáhnout.

K naplnění jejich životních cílů se řadí v nejvyšší důležitosti hodnota mít se dobře, rozvinutí schopností, nezávislost, finanční zajištění, kariéra, dělat co mě baví, cestování a spousta přátel.

Odpovědi respondentů byly např.: samostatnost, osobní svoboda, nezávislost, osobní pohoda, velké pracovní příležitosti, životní možnosti, hodně peněz na cestování, mít dost peněz pro zajištění rodiny, dostat se na vysokou, udělat si maturitu, vyučit se, mít práci co baví a je dobře placená, vlastní bydlení, neomezovat se, hodně kamarádů, dobré přátele co pomůžou, ad.

K dalším hodnotám žít ekologicky, pomoc druhým, mít děti a rodinu se řadí odpovědi typu – chtěl bych žít v souladu s přírodou, podle indiánských zásad, žít zdravě, ekologicky, bydlet ve zdravém prostředí, žít v přírodě, moci se postarat o rodiče, mít děti a rodinu, mít zdravé děti a hodného muže, starat se o rodiče, ad.

Životní cíle těchto mladistvých, které by vyplnily jejich životní spokojenost, se ještě během života určitě změní. A během života si ještě vytříbí hodnoty na své pyramidě důležitosti a potřebnosti.

Závěr výzkumného šetření,

závěrečným úkolem v praktické části je splnění výzkumných cílů stanovených na začátku empirického výzkumu a potvrzení či vyvrácení hypotéz.

- Hypotéza H1:** v hodnotovém žebříčku chlapců bude hodnota rodina na stejném stupni jako u dívek; - **Tato hypotéza byla potvrzena.**
- Hypotéza H2:** v hodnotovém žebříčku chlapců bude hodnota finančního zajištění na stejném stupni jako u dívek; - **Tato hypotéza byla potvrzena.**
- Hypotéza H3:** v hodnotovém žebříčku chlapců bude hodnota láska na nižším stupni než tato hodnota u dívek. - **Tato hypotéza byla potvrzena.**

SHRNUTÍ

Při vyhodnocení výsledků výzkumu se musí vzít v potaz, že se jednalo pouze o respondenty z jedné střední školy a také se musí přihlídnout k věku vybraného vzorku, neboť s přibývajícím věkem těchto mladistvých se hodnoty a hodnotové zaměření bude měnit. Přesto některé odpovědi korespondovaly s některými názory autorů v sociálních vědách.

Jde především o vyjádření k hodnotám: rodina, mír, zdraví, které jsou pro mladistvé na prvním místě. Nejnižší hodnotu přikládají víře v Boha, kde většina těchto mladistvých je bez víry, ale tady zastávám názor, že i poslední aféry v církvi tomu také přispěly. Přátelské vztahy a volnočasové aktivity mají velký význam hlavně pro chlapce, dívky tomu takovou váhu nepřikládají. Naopak k pomoci druhým lidem, lásce, partnerství fyzické kráse přikládají větší váhu především dívky, což potvrzuje výklady z psychologie, že dívky dozrávají rychleji než chlapci, biologicky i psychicky. Jejich základní zaměření se mění dříve než u chlapců. Pomoc druhým je zaměřena u obou pohlaví především na pomoc rodině, kamarádům a charitu.

Životní spokojenost v souvislosti s hodnotovou orientací vidí mladiství především v uspokojení a naplnění svých životních cílů.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá hodnotovou orientací a životní spokojeností mladistvých (pozdní adolescence 15-20 let). Studium hodnotových orientací jedince a jeho životních postojů patří do jedné z nejsložitějších oblastí, na kterou se zaměřuje mnoho sociálních výzkumů. Hodnotová orientace je hierarchicky uspořádaná soustavu hodnot, která se během života jedince utváří a postupně s přibývajícím věkem se tyto hodnoty a hodnotová orientace mění.

V adolescentním období se završuje rozvoj identity, rozvíjí se mužská a ženská role, vztahy k jiným lidem, které jsou významnou složkou identity mladistvých. Formování odlišnosti od ostatních, vytváření si vlastního vztahu ke společnosti. Stále větší význam nabývá sebedefinování, tj. hodnotová a světonázorová orientace. Období adolescence je přechodné období pro urovnání si vlastních hodnot, postojů a cílů. Urovnání těchto kritérií je důležité pro schopnost vhodně nakládat se svobodou a odpovědností.

Zvýšenou důležitost mají budoucí očekávání adolescentů, jejich osobní perspektivy. Tento časový úsek je pro adolescenta velmi náročný a u většiny těchto mladistvých je to období plné problémů, konfliktů a nezdarů, které se u mnohých projevuje psychosociálním moratoriem, kdy se tyto mladiství snaží odložit nebo pozastavit dospělost. Problémy současného světa jsou pro tyto mladistvé velmi náročné a ne každý dospívání je zvládne bez vážných problémů. Na hodnotovou orientaci mladého člověka působí mnoho faktorů, které je mohou do určité míry ovlivnit, bohužel nejen pozitivně, ale i negativně.

Praktická část bakalářské práce analyzuje zjištění provedená na 61 respondentech ve věku 16-18 let. Hodnotová orientace těchto mladistvých svým způsobem vypovídá o tom, jaká je společnost, ve které žijí, a částečně koresponduje s jejich věkem. To se projevuje v materiálních hodnotách a zdůrazňování své vlastní osoby, projevy hédonismu a konformismu. Na druhé straně tyto mladiství pozitivně vyznávají hodnoty jako je rodina, mír, zdraví, žít v souladu s přírodou.

Když jsem zpracovávala získané dotazníky od těchto mladistvých, nijak jsem se nepozastavovala nad jejich výsledky. Kdy mnozí uvádějí jako jednu z preferovaných hodnot peníze, zábavu a duchovní statky řadí na poslední místo. Chceme nabádat naši dospívající mládež k morálním hodnotám jako je apel na svědomí, morální principy, smysl pro povinnost, toleranci, spravedlnost, závazek k lásce, ke svobodě, skromnost.

Chceme, aby žili podle náboženských zásad vycházejících z desatera Božích přikázání, nepokradeš, nevydáš proti svému bližnímu křivého svědectví, nebudeš dychtit po domě svého bližního..., ALE?

Pokud se rozhlédneme kolem sebe, co se naší mládeži ve světle společnosti ukazuje, je to pravý opak těchto hodnot. Neustálé lži, podvody, krádeže, intriky, korupce, závažné aféry v politice i v církvi. Jak můžeme chtít, aby tato mládež měla ty správné hodnoty, když sama společnost jim ukazuje pravý opak.

Hodnotová orientace a naplňování svých životních cílů úzce souvisí s naplněním životní spokojenosti člověka. Pokud současná společnost nevytvoří adekvátní podmínky pro seberealizaci jedince. Nevytvoří systém celospolečensky akceptovaných, uznávaných norem a hodnot, dočká se v brzké budoucnosti velkých problémů nejen s touto mládeží. Nemocná společnost znamená nemocná nebo žádná budoucnost.

Sociální pedagogika zkoumá výchovu jako společensko-historický jev související se společenským významem výchovy i odlišnostmi při výchově sociálních skupin a zkoumá vliv sociálních podmínek na rozvoj člověka. Jako věda taková se zabývá i problematikou hodnot dnešní mládeže, což potvrzují nesčetné sociologické výzkumy. Jsem ráda, že taková věda vůbec vznikla a ze srdce přeji, aby tato věda nejen pokračovala, ale aby už společnost konečně vzala v potaz jejich výzkumy a prognózy do budoucnosti. Začala být konečně aktivní v přístupu k těmto problémům, začala něco dělat pro lepší budoucnost nejen těchto mladistvých.

RESUMÉ

Bakalářská práce se zabývá věkovým obdobím, zvaném mladistvý – pozdní adolescence (15 – 20 let). Poukazuje na specifické úkazy tohoto období spojené s psychickým a sociálním zráním. Poukazuje na důležitost vytváření vlastní identity jedince, která hraje nezastupitelnou roli při utváření vlastního hodnotového systému. Poukazuje na skutečnost, že životní spokojenost je závislá na možnosti naplňování svého hodnotového systému, který umožňuje naplnění osobních cílů.

V první kapitole bakalářská práce popisuje ontogenetický vývoj člověka od početí do smrti z pohledu vývojové psychologie. Ukazuje, v kterém časovém úseku se nachází období mladistvých – pozdní adolescence, a co je s tímto vývojem spojeno.

Druhá kapitola teoretické části vymezuje a popisuje termín mladistvý – pozdní adolescence a jeho souvislost s procesy emocionálního a sociálního zrání. Popisuje proces mravního hodnotového vývoje v adolescenci a socializaci v tomto období.

Třetí kapitola se věnuje problematice utváření hodnot a hodnotové orientace v souvislosti s životní spokojeností mladistvých. Poukazuje na význam oboru sociální pedagogiky, která pomáhá jedinci pochopit a vyznat se v současném chaotickém světě a nacházet soulad mezi potřebami jedinců a společnosti, tj. přispívat k optimálnímu způsobu života v dané době a daných společenských podmínkách.

V praktické části jsou analyzovány výsledky průzkumu, provedeném na 61 členném vzorku mladistvých ve věku 16 – 18 let (28 chlapců a 33 dívek). Závěry jsou v souladu s empirickými poznatky uvedenými v teoretické části.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá problematikou hodnot a hodnotové orientace v souvislosti s životní spokojeností mladistvých (pozdní adolescence 15 -20 let). Popisuje procesy vývoje člověka od početí do smrti, procesy emocionálního zrání, mravního hodnotového systému v období mladistvých, vývojem identity mladistvých a socializace v tomto období.

V praktické části jsou analyzovány výsledky průzkumu, provedeném na 61 členném vzorku mladistvých ve věku 16-18 let.

KLÍČOVÁ SLOVA

Mladistvý, pozdní adolescence, dospívání, ontogenetický vývoj člověka, mravní hodnotový vývoj v adolescenci, utváření identity, socializace, psychosociální moratorium, potřeby, hodnoty, hodnotový systém, životní cíle, hodnotová orientace, životní spokojenost.

ABSTRACT

This thesis deals with values, value orientations related to life satisfaction of adolescents (late adolescence 15 -20 years). It describes the processes of human development from conception to death, emotional maturation processes, the moral value system in the minors, identity development and socialization of young people in this period.

In the practical part of the analyzed results of a survey on a 61-strong sample of adolescents aged 16-18 years.

KEY WORDS

Juvenile, late adolescence, adolescence, ontogenetic development of man, the moral value development in adolescence, identity formation, socialization, psychosocial moratorium, needs, values, value systems, life goals, value orientation, life satisfaction.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BLATNÝ, M. PLHÁKOVÁ, A. *Temperament, inteligence, sebepojetí*. Psychologický ústav Akademie věd ČR Brno, Tišnov: Sdružení SCAN, 2003. 150 s. ISBN 80-86620-05-0.
- [2] AKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Votobia, 2004. 427 s. ISBN 80-7220-95-6.
- [3] ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. 378 s. ISBN 80-7239-060-0.
- [4] ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*. Brno: Doplněk, 1997. 382 s. ISBN 80-85765-70-5.
- [5] DOŇKOVÁ, O, NOVOTNÝ, J, S. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009.
- [6] FURST, M. *Psychologie. Včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*. Olomouc: Votobia, 1997. 263 s. ISBN 80-7198-199-0.
- [7] JANOUŠEK, Jaromír a Kolektiv. *Metody sociální psychologie*. Praha: SPN, 1986. 256 s. Pub. č. 46-00-38/1.
- [8] JUNG, C, G. *Člověk a duše*. Academia, 1995. 277 s. ISBN 80-200-0543-9.
- [9] KASPER, T. KASPEROVÁ, D. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-2472424.
- [10] KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s.
- [11] KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: Manacom, 1996, 231 s. ISBN 80-85668-34-3.
- [12] LANGMEIER, J. KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2000. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.
- [13] MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. 208 s. ISBN 80-7178-348-X.

- [14] NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998. 335 s.
- [15] NAKONEČNÝ, M. *Psychologie téměř pro každého*. Praha: Academia, 2004. 318 s. ISBN 80-200-1198-6.
- [16] NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
- [17] PETROVSKIJ, A. V. a Kolektiv. *Vývojová a pedagogická psychologie*. Praha: SPN, 1977. 260 s. 74-0-279. UVTEI 7600918.
- [18] RADVAN, E, VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009.
- [19] ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.
- [20] SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti, člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister §Principal, 2004. 523 s. ISBN 80-86598-65-9.
- [21] VACEK, P. *Průhledy do psychologie morálky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 123 s. ISBN 80-7041-188-0.
- [22] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie (Dětství, dospělost, stáří)*. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
- [23] VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. 467 s. ISBN 978-80-246-1832-6.
- [24] VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2005.
- [25] VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009.
- [26] www.grafologii.blogspot.com/2009/05/psychologie-hodnot 4. 4. 2012.
- [27] www.meph.xixao.com/2008 4. 4. 2012.
- [28] www.rodinnaterapie.cz/index.php?page/=adolescence 10. 1. 2012.
- [29] www.cs.wikipedia.org/wiki/hodnoty 6. 4. 2012.

PŘÍLOHA

Příloha č. 1 – Dotazník k empirickému výzkumu

DOTAZNÍK

Dobrý den, chtěla bych Vám touto cestou poděkovat za Váš čas, který věnujete vyplněním předloženého dotazníku. Dotazníkem bych chtěla zjistit, co je pro mladého člověka v dnešní době v životě důležité, a na čem mu nejvíce záleží.

Dotazník je anonymní, proto bych Vás chtěla požádat o co nejupřímnější vyplnění položených otázek. Veškeré informace od Vás získané budou použity pouze pro účely zpracování diplomové práce.

Označte prosím křížkem odpovídající variantu:

1. Jsem: chlapec

dívka

Věk: _____

2. Navštěvuji:

odbornou střední školu

odbornou s maturitou

Krátce vysvětli svými slovy, jaký význam mají pro tvou osobu zadané pojmy a následně na stupnici 1 až 10 ohodnot', jak jsou pro Tebe důležité. Odpovědi označ křížkem do příslušné tabulky. Číslice 1 znamená nejmenší důležitost a číslice 10 nejvyšší.

3. Rodina

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Zdraví

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

5. Přátelství

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Láska

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

7. Být užitečný druhým

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8. Vzdělání

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Tělesná krása

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10. Víra v Boha

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

11. Mít hodně peněz

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

12. Mír

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

13. Zájmy, záliby, koníčky

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

14. Partnerství

.....
.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Na poslední otázku odpověz podle vlastního názoru, jednou nebo několika větami.

15. Co pro tvou osobu znamená životní spokojenost?

Ještě jednou Vám děkuji za vyplnění dotazníku.